1973
mayıs
sayı 5
5 TL.

yeni adımlar

aylık sanat ve siyaset dergisi

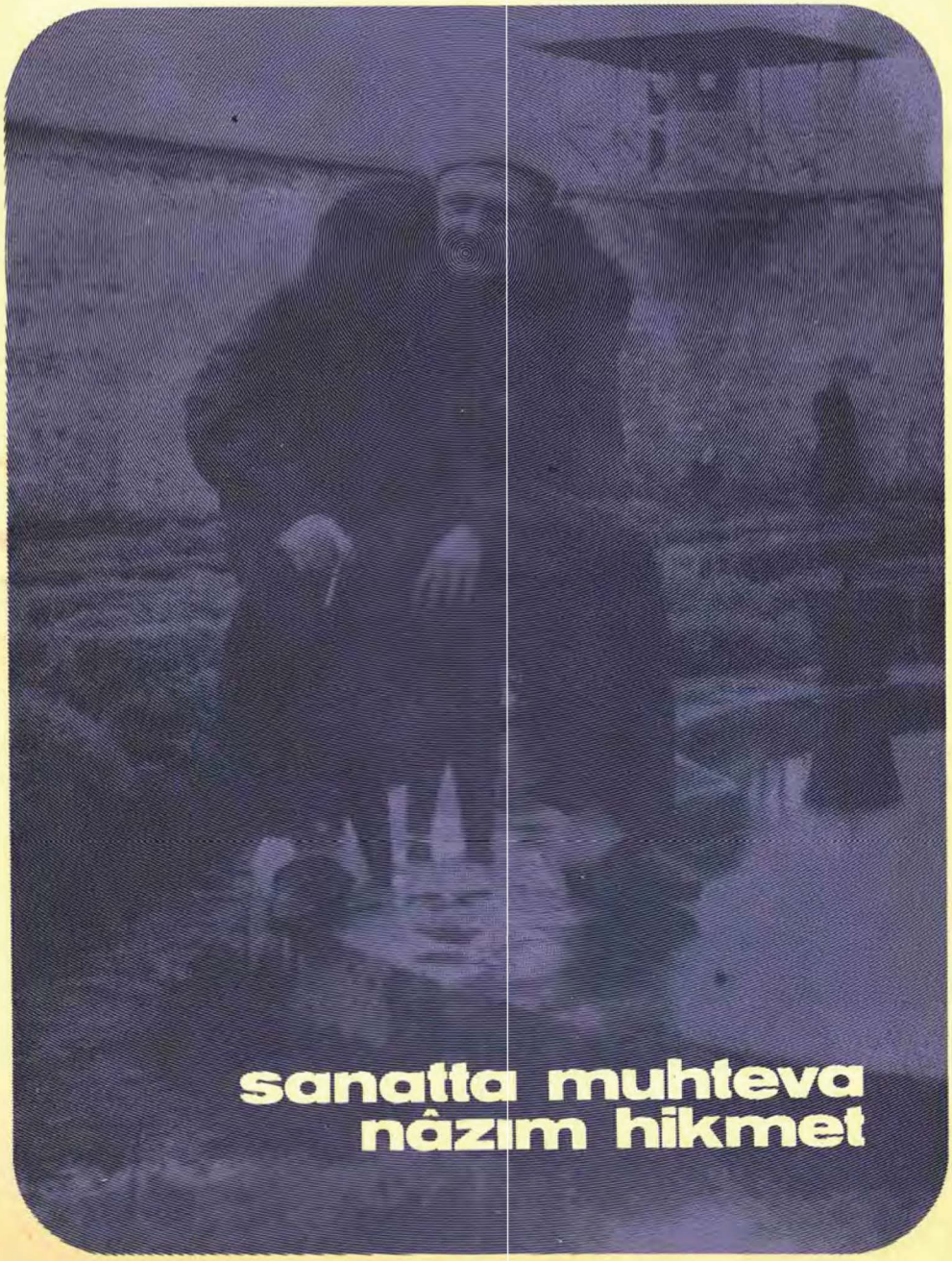

sanatta muhteva
nâzım hikmet

yeni adımlar
aylık sanat ve siyaset dergisi
MAYIS 1973
SAYI : 5

Sanatta muhteva, **N. HİKMET** 3
Değişen gerici tipi, **T. TUĞCU** 5
Bir sınavsa, **R. ILGAZ** 9
Devrimcilik ve dil, **A. ERALP** 10
Popülist sanat, **CELAL CAN** 14
Komil'in atı, **A. SAY** 16
İnsan-Doğa ilişkilerinin halk takviminde yansıması, **M. ERGÜN** 22
Ağaç, **A. HATİPOĞLU** 30
Kralın dersi, **W. MORRİS** 33
Vura vura, **O. ÇOBANOĞLU** 39
Çernişevski'nin önemi, **A. ADA** 46
Hırs ve Sevinç, **T. DERY** 51

Yönetim ve yazışma yeri : Yerebatan Cad. 43/5, Cağaloğlu - İstanbul
Ankara dağıtım : Zafer Pasajı No. 22, Kızılay - Ankara
Abone : Yıllığı 50 / altı aylığı 25 lira (dış ülkeler : Yıllığı 100 / altı aylığı 50 lira)
Dizgi - baskı : Lâtin Matbaası
Kapak düzeni : Derman Över
Kapak baskısı : Özrekor Matbaası
Kapak filmi : Ebru Grafik
Gönderilen yazılar hiç bir şekilde geri verilmez.

Sahibi:
Metin İlkin

Sorumlusu:
Süleyman Nebioğlu

Yayın yönetmeni:
Orhan Suda

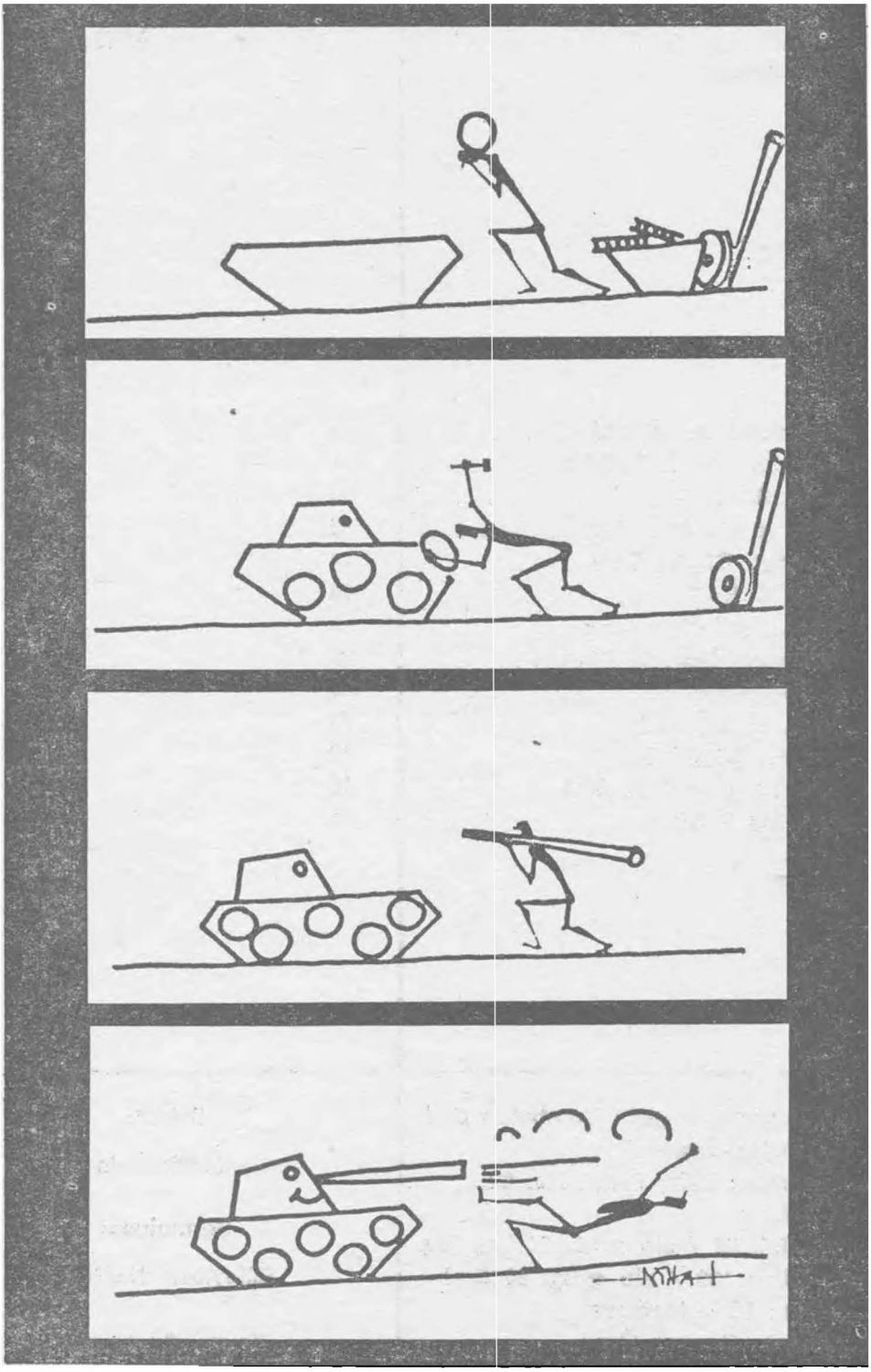

NAZIM HİKMET

SANATTA MUHTEVA

... Ben şimdi şiir olsun, roman olsun, hikâye olsun, resim olsun, musiki olsun velhasıl bütün güzel sanat şubelerinde yirminci asrın vatandaşı, yirminci asrın konkre insanı olarak şu suali soruyorum: bundan - «bana» da dahil - bize ne? Şair şiir yazmış, sevgilisi için, o sadece ikisinin arasında bir hadise ise ve şair aşkını yirminci asrın muayyen bir «bizi alâkadar eden - beni alâkadar eden de dahil - hususiyeti ve tarafıyla» bağlamamışsa bana ne, bize ne? Yirminci asır bir muazzam asırdır. Yirminci asırda yaşayan şairin, muharririn, ressamın filân kıymeti, konkre olarak yirminci asrın bütününü yahut hiç olmazsa parçalarını aksettirdiği nisbette vardır. Şair şiir yazmış, şu veya bu cümle turnürü veya hayal oyunuyla kendi faniliğinden bahsediyor. Bize ve bana ne? Ama bu fanilik günün birinde ölmek lâzım geldiği vakıasını yirminci asrın bir küçücük tarafıyla olsun bağlamış, ümitli, hatta ümitsiz, okurum. Ümitli, neşeli ise yirminci asrın ümitli ve neşeli insanlarının yani istikbalin sözünü ediyordur, ümitsiz ise göçmeğe mahkûm olan yirminci asırlıların ifadesidir. Fakat mücerret, umumiyetle, yirminci asırda bu asrın içindeki memleketler, sınıflar ve kavgalarla ufak da olsa elle tutulur gözle görülür, bağı bulunmayan şiiri filân okumam. Çünkü bu şiir de dolayısıyla yirminci asrın bir çeşit insanlığının ifadesidir. Ama, dolayısilerle, niye uğraşayım, onların kuvvetlileri, aşikârları varken. Bodleri okurum. 19 uncu asırla açıktan açığa, dolayısıyla değil, göçen tarafla alâkası vardır. Balzak'ı okurum. Apaşikâr bir 19 uncu asır muhiti, bir yirminci asır unsurlarını taşır. Yani senin anlıyacağın, Kemal'ciğim, mihenk olarak kullanmağa başladığım bu «bize ne?» sualine maruz kalanlar bu suali sordurmayı icap ettirenler bu harikulâde yirminci asırda okunmağa değmez muharrirlerdir.

Ben **940 senesinde Türkiye'den İnsan Manzaraları** gibi bir isim koymağı düşündüğüm esere başladım. Günde elli mısra yazıyorum. Altı ayda

bitecek. 10.000 mısra olacak. Şimdiye kadar programı bozmadım. 650 mısra yazdım. Şekil meselesinde, cümle turnürleri, fiil şekilleri, kafiye meseleleri ile fiilân uğraşmıyorum. Bunları mümkün mertebe muhtevayı rahatça ve en iyi tarzda, en tam tarzda - en orijinal, en yapılmamış değil - versinler diye bir alet gibi kullanıyorum. Müstakilen, mücerret olarak şekil araştırmalarına artık elveda. **Muhteva, muhteva, muhteva.** Muhtevayı en uygun, en basit, en berrak bir tarzda kalıplayan şekil. Düzgün, mum gibi parmaklara en sıkı sıkıya yapışan, en pürüzsüz, en süssüz eldivenler yaraşır. Süslü eldivenlerle parmaklarını güzelleştirmek isteyen bilhassa çirkin, kambur kumbur parmaklı zengin kadınlardır. İş hayatında kambur kumbur olmuş kadın parmakları o kadar feci ve hürmete şayandırlar ki onlara hiç bir eldiven istemez. Yine tıpkı bunun gibi öyle muhtevalar vardır ki yegâne eldivenleri kendi derileridir. Şekli eldivenlikten çıkarıp deri haline getirdiğimiz nisbette muhtevayı ön plâna, esasa aldığımız nisbette muvaffak olacağız: Biliyorum bu gayet zor iştir. Bu zorluğu halletmenin yegâne çaresi muhtevadan şekle gitmektir. Tabiî, şeklin muhteva üzerindeki mukabil - fakat kemiyetteki - tesirini de unutmayarak.

Malatya Hapishanesinden

mektuplar, 17.6.1941

TUNCER TUĞCU

DEĞİŞEN GERİCİ TİPİ ÜZERİNE BİR DENEME, BİR ÖRNEK

On, onbeş yıl öncesine kadar, gericinin karikatürlere konu olan değişmez bir tipi vardı. Gerici top sakallı, eli tesbihli, başı bereli, ikide bir Atatürk heykellerine ve devrimlere saldıran, demokratik Cumhuriyete karşı tarih kaçkını antika bir tipti. Şimdi ise, sanayi burjuvazisinin oluşturduğu yeni bir tip gerici, eskisinin yerini almıştır. Bu yeni yetmenin görünüşte kendi prototipi ile ortak hiç bir yanı yoktur. Genellikle üniversite mezunudur ve arı bir Türkçe kullanır. Ama ana görevi, hizmetine girdiği yeni egemen sınıfların, sanat, felsefe ve siyaset dünyasında sözcülüğünü yapmaktır. Gittikçe çoğalan ve etki alanlarını yayan bu yeni tip gericiler, prototiplerinin tam tersine, kendilerini açıkça ortaya koymazlar. Kendilerini bilime adamış bir şövalye maskesi altında, büyük bir ustalıkla kullandıkları bilimsel terminoloji ve arı bir Türkçe ile içinden çıkılmaz bir kavram kargaşası yaratarak, devrimci sanatkâr ve bilim adamı ile, halk ve yeni kuşaklar arasında aşılmaz bir uçurum açmağa çalışırlar. Kalkınmış ileri toplumlarda bunların etki alanı çok dardır. Ama geri kalmış toplumlarda bu yeni tip gericiler çoğu kez başarıya ulaşırlar. Bunlar ülkemizde bir Bizans kaypaklığı ile devrimci yayın organlarına da sızmışlardır.

Bu sızmanın en yeni ve güzel örneği Yansıma dergisinin Nisan 1973 sayısında verildi. Eleştirmen Bedrettin Cömert'in yaşıyan bir ozanın, şiirinin ve kişiliğinin erişilmezliğini temellendirmek amacı ile yazdığı «Hasan Hüseyin şiirine giriş» adlı yazısında, tüm edebiyat tarihimiz ve özellikle Nazım Hikmet bir kalemde silinip atılıyor. Yazar, Hasan Hüseyin'in erişilmezliğini iki ayrı açıdan inceliyerek temellendirmeye çalışıyor; a) Türk edebiyat tarihi içerisinde ilk büyük şiiri ve destanı yazan Hasan Hüseyin'dir. Anadolu halkı bütün tarihi içerisinde Hasan Hüseyin çapında büyük bir ozan, büyük bir destan yazarı yetiştirememiştir; 2) Hasan Hüseyin çok çile çekmiş büyük bir devrimcidir. Sözü geçen yazı Hasan Hüseyin'in şiiri üzerine yapılmış bir eleştirme gibi görünüyorsa da, gerçekte bir Hasan Hüseyin - Nazım Hikmet hesaplaşmasıdır. Hasan Hüseyin'in şiirinden kalkılarak Nazım Hikmet'in şiiri yargılanıyor.

Bu yargılamanın dayandığı iki temel önermeden birincisini ele alalım: a) Türk edebiyat tarihinin en büyük şiiri Kızılırmak, ilk büyük Türk ozanı da Hasan Hüseyin'dir. «Kızılırmak, yalnızca ozanın sanat hayatında köklü bir aşama değil, aynı zamanda Türk edebiyatının gelişim çizgisinde eşi bulunmayan bir gerçekleştirimdir. Edebiyatımızda ilk kez Kızılırmak'la, salt şiirsel soluğa bağlı bir büyük şiir, bir büyük destan yaratılmıştır. Bu modern destan, ne Abdülhak Hamit'in Makber'ine, ne Tevfik Fikret'in Tarih-i Kadim'ine, ne de Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedrettin Destanı'na veya İnsan Manzararaları'na benzer.» (Bkz. B. Cömert, «Yansıma», Nisan 1973) Bu bir beğeni yargısıdır ve dolayısıyla felsefenin bir önermesidir. Bedrettin Cömert'in şunu öğrenmesi gerekir: Nasıl ki matematik bilimlerin önermelerinin doğruluğu «ispat» ile, doğa bilimlerinin önermelerinin doğruluğu «gösterme» ile olanaklı ise, bir felsefe önermesinin dile getirdiği bilginin doğruluğu da ancak «temellendirme» ile olanaklıdır. Felsefede bir temellendirmeye metafizik veya bilimsel bilgi niteliğini veren, hareket edilen önermenin dayandığı görüş ile temellendirme sürecinde kullanılan yöntemdir. Bunların dışında üçüncü bir yol bütün çağlarda ve özellikle geri kalmış ülkelerde çok denenmiştir. Biz Türkçede felsefe adına yapılan bu tür temellendirmelere «lâf salatası» diyoruz. Eğer bir araştırmacı, bütün Türk şiirini, Kızılırmak Türkçede yazılan ilk büyük şiirdir biçiminde yargılıyorsa, bu yargısını temellendirebilmek için «büyük şiir»den ne anladığını, bunun ölçütlerini ve araştırmasına uyguladığı yöntemi açık-seçik ortaya koymak zorundadır. Bedrettin Cömert'in yazısında ise ne ölçütler var, ne de uygulanan yöntem; «büyük şiir»den ne anlaşıldığı ise «salt şiirsel soluğa bağlı bir büyük şiir» deyimi ile bir Bizans kaypaklığı içerisinde veriliyor. Araştırıcı, bütün Türk şiirini yargılarken kaçınılmaz biçimde Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Nazım Hikmet ve Ahmet Arif'le hesaplaşmak zorundadır. Ama sözü geçen yazıda saydığımız ve daha sayamadığımız halkımızın yetiştirdiği bu büyük ozanlar içerisinden, yalnız Nâzım Hikmet seçiliyor ve Gestapo usulü yargılanıyor. Gestapo da eline geçenlerin suçluluğu-suçsuzluğu üzerine öyle pek fazla araştırma yapmaz, soruşturmayı bir-iki cümle ile geçiştirirdi. Çünkü hükümünü başlangıçta vermiştir. «Açın Şeyh Bedrettin'i, açın İnsan Manzaraları'nı, hepsinde, eserin yapısını hemen açığa vuran, bu nedenle eseri belirli bir kalıba mahkûm eden bir iskelet görürsünüz. Oysa Kızılırmak, tıpkı Kızılırmak gibi yolunu yalnız kendisi belirleyen bir kan dolaşımı, bir ciğer gücüdür. Şeyh Bedrettin'de veya İnsan Manzaraları'nda uygulanan açık yapı anlayışının sonucu olan düz söyleyiş ve şematik öyküleme, Kızılırmak'ta bir yana konmuş, daha zor, ama geleceği daha umutlu bir yol seçilmiştir. Orada, anlatımı öyküleme yönetirken, burada yapıyı, kesintisiz bir akış halindeki fırça vuruşları; bu vuruşların, düşünce ve duygu gerilimine göre aldıkları derecelenme sağlar. Öyküsel anlatım, bir çizgi, bilemediniz kalın bir yol üzerinde gelişir.» (Bkz. B. Cömert, «Yansıma», Nisan 1973). Nâzım Hikmet böylesine büyük bir sorumsuzluk ve burjuva militanlığıyla yargılandıktan sonra çok ince bir alaydan da kendisini kurtaramıyor: «İnsan Manzaraları'ndaki çoğu rakamlar, gerçekten, istatistik bir sıralama olmaktan öteye

gidememektedir. Hatta, insan sayısı 186 bin olunca, kol, kulak, ayak ve göz sayısı da iki misli olacağından, 'pırıl pırıl insan yüreği' imgesi, mekanik bir kurguya kurban gidiyor. Ağlasun Ayşafağı'nda ise ulusal gelir istatistik rakamlarla verilirken, gelir dağılımındaki eşitsizlik, şiirsel bir 'ifşa' havasına giriyor!» (Bkz. B. Cömert, «Yansıma», Nisan, 1973.)

Bedrettin Cömert'in Kızılırmak'ın neden Türkçe yazılan «salt şiirsel soluğa bağlı bir büyük şiir» olduğunu temellendiriş biçimi ise tam bir lâf salatası. «Oysa Kızılırmak, çok sesli, çok kollu bir gürüldeyiş; yapısını sadece soluğuyla kuran; ceylanları ceylân gibi değil, çizerse hilâl boyunlu çizen; kavgaları kavga gibi değil, çizerse türkü türkü çizen; ince ince akıp da nehir nehir olan; ve bir bir geçip dikenli tellerini yasakların, temmuz gibi sıcak ve bereketli, temmuz gibi uçsuz bucaksız, hani şu andıkça sızlatan yüreğimizi, dalıp dalıp gittiğimiz andıkça, beklediğimiz, beklediğimiz ve tam görecekken göçüp gittiğimiz günler gibi günler muştulayan, çelik öfkeli bir koşudur.» (Bkz. B. Cömert, «Yansıma», Nisan, 1973.) Arı Türkçe ile anlaşılmaz şeyler yazmak güç bir şeydir. Bu aslında Osmanlıca'ya özgü bir şeydi. Ama burada, bu, büyük bir ustalıkla başarılıyor.

Yazar, Hasan Hüseyin'in erişilmezliğini yalnız şiiriyle değil, ozanın kişiliği ve halkı uğruna çektiği çileler de temellendirmeye çalışıyor. Yazıdan öğrendiğimize göre, Hasan Hüseyin, 30 Ocak 1967'de tutuklanmış, 9 Mart 1967'de yani otuz sekiz gün sonra salıverilmiş. Sonra 1955-60 yılları arasında Gürün gibi çok geri bir yerde yaşamak zorunda kalmış. «Doktor yoktu, ilâç yoktu, para yoktu, dergi-gazete yoktu. Allahın bol, yoksulluğun kol gezdiği, babanın gurbet, ananın ağıt düzdüğü, örümcekle öküzün çiftleştiği bir yerdi oralar. Aynı yalnızlık, yazın da sürerdi güneş ve yeşil halinde. Bir masal dinlenir gibi dinlenirdi köklerin sessiz çığlığı. Ve yere batan şehrin tek yalnızıydı Hasan Hüseyin o yıllar.» (Bkz. B. Cömert, «Yansıma», Nisan 1973.) Bu bir lâf salatası bile değildir. Bu çok ustaca uygulanan Bizans usulü bir pazarlamadır. İnsan, ömrünün yarısını zindanda geçiren Nâzım'ın yaşamını düşündükce, Bedrettin Cömert'in yazdıklarına tepki bile göstermek istemiyor. Son on yılını yurt dışında geçirmiş olan Bedrettin Cömert, bu çilekeş halkın şu çok önemli geleneğini öğrenmeli: Bu halk çektiği acıları, çileleri dillendirenlere iyi gözle bakmaz. Hele ki bu acılar kişisel çıkarlar için değil de halkı için çekilmişse, bunun lâfını edeni veya ettireni ayıplar. Bedrettin Cömert şunu bile ki, 12 Mart denevinden sonra, bu denli pazarlamalar yaranılmak istenen yeni egemen güçler tarafından bile gülünç karşılanır.

Her şeyden önce Kızılırmak'ın ozanı Hasan Hüseyin, kendi yetistirmesinin, bütün Türk şiirini ve özellikle Nâzım Hikmet'i böylesine cirkin bir biçimde yargılamasına, yok saymasına karşı çıkmalıydı. Çünkü Bedrettin Cömert, Hasan Hüseyin tarafından yetiştirilmiş, eğitilmiş ve yoğurulmuştur. Ama Kızılırmak ve Kavel gibi sevilen şiirlerin yazarı Hasan Hüseyin, değil karşı çıkmak, bu yazının son çıkan şiir kitabının başına konmasını istemiş ve yayınevinden Bedrettin Cömert hesabına ayrıca telif ücreti talep etmiştir. İnsan, her çağda büyük ozanlar yetiştirmiş olan bu halktan kop-

muş, yabancılaşmış kendi yetiştirmesinin yazdığı bir yazıyla, Türk edebiyat tarihinin biricik büyük ozanı olmaz. Sonra bir gün, eloğlu kalkar, sultanların, cuma namazından sonra, başına gelenleri anımsatır insana. Bedrettin Cömert bilmez, ama Hasan Hüseyin bilir: Her cuma namazından sonra padişah atına binerken cami önünde biriken topluluk, «çok gururlanma padişahım, senden büyük Allah var» diye bağırır, padişah da başı önünde atına biner ve çekip gidermiş.

Olağanüstü durumlarda toplumun her kesiminde spekülé değerler artar, güçsüz grup ve değerler birdenbire büyük bir etkinlik kazanırlar. Toplumumuzun altyapısında oluşan büyük değişim, üstyapıdaki olağanüstü koşulları yaratmıştır. Günümüzde, bu olağanüstü koşulların beslediği spekülé değerler durmadan şişirilen balonlar gibi sanatımızı, felsefemizi, moralimizi yeter artık, diyecek kadar tıkabasa doldurdu. Ama çok şişirilen balonun başına gelenler, bu üstyapı spekülatörlerinin başına da gelecektir. Bunu çok iyi bildiğim için kesinlikle bir polemiğe girmek istemiyorum. Zaten buna ne Nâzım Hikmet'in, ne de öteki büyük ozanlarımızın ihtiyacı var.

RIFAT ILGAZ

BİR SINAVSA

Girdiğim çıktığım yerler tanığımdır
Kapımı çalanlar gece yarılarında
Okunan kararlar yüzüme karşı
Korkmuyorum duygusal bitişlerden
Tükenen kurşun kalemler tanığımdır

Ölümle burun buruna bir gençlik boyu
Sıtmasında veremindeı Anadolu'nun
Dönülmez bekleme kamplarında
Suçsa suç, sorguysa sorgu, hapisse hapis
Yaşamak gezin gözün, arpacığın ucunda
Elimde hep böyle tükenen bardak.

Yaşamak bir yürek işçiliği günümüzde
Ölümün anlamı değişti birden
Eskiden yataklarda beklerdik.
Ders mi sınav mı görev mi belli değil
Gelecekse ayakta bulsun dimdik
Açılan bir sorumsuz yaylım ateş
Bir top karanfildir göğsümüzde.

25-Şubat-1971

ALİ ERALP

DEVRİMCİLİK VE DİL

Geçen ay «Yeni Ortam»ın sanat sayfasında kuşa çevrilerek yayımlanan bu yazıyı, önemli bir meseleye doğru çözüm yolu gösterdiği için aslına uygun bir şekilde yayımlıyoruz.

Dil bir haberleşme aracı olduğu gibi, söz sanatlarının da önde gelen unsurudur. O insanlık tarihi ile beraber ortaya çıkmıştır ve insan toplulukları var olduğu sürece de yaşamasına devam edecektir. Bu nedenle onun, halkların yücelme ve mücadele alanında önemli bir yeri vardır.

Dil halkların dışında, kendi başına oluşan, bağımsız, çözümlenemeyen bir kurum değildir. Onun da gelişimi, ilerlemesi, çeşitli doğa ve toplum olaylarında görüldüğü gibi bir takım kanunlara bağlıdır. Bu kanunları ise daha iyi anlayabilmek için dili tarih içerisinde ele alıp incelemek gerekir.

Biliyoruz ki, bir toplumun manevî hayatı maddî hayatının yansısıdır. Başka bir deyişle, manevî hayatın niteliklerini belirleyen maddî hayattır, yani ekonomik alt yapıdır. Manevî hayatın ise çok çeşitli alanları vardır. Edebiyat, sanat, kültür, hukuk, din bir toplumun manevî hayatını, yani üst yapısını meydana getirir. Altyapı (ekonomik düzen) değiştiği zaman üst yapı kurumları da ona bağlı olarak değişir.

Bu kısa açıklamadan sonra, şimdi şöyle bir soru çıkmaktadır karşımıza: Acaba dili de, edebiyat, sanat, hukuk, din gibi bir üst yapı kurumu kabul edebilir miyiz? Bu soruya vereceğimiz cevap kesinlikle hayır olacaktır. Çünkü görüyoruz, bir toplumda ekonomik düzen defalarca değiştiği halde, dil önemli bir değişikliğe uğramadan kalıyor. O aynı zamanda hem çöken, hem de yükselen sınıflara hizmet ediyor. Hiç bir sınıfın tekeline girmeden, toplumun bütün katları tarafından «ortak bir haberleşme aracı» olarak kullanılıyor.

Fakat bazı dönemlerde dilin bu özelliğini yitirdiği de olabilir. Bir sosyal grup eliyle bozulup yeniden düzenlenerek, geniş halk yığınlarının konuştuğu yaşayan, canlı dilden bağlarını koparıp, bir azınlığın jargonu (bozuk dil) haline gelebilir. Ne ki bu yeni biçimiyle artık o, toplum içerisindeki haberleşme görevini de yerine getiremeyeceği için, giderek yavaş yavaş çürümeğe, yok olmaya yüz tutacaktır.

Bu çeşit sınıf jargonlarına bizde en iyi örnek Osmanlıcadır. Bu bozuk dil, halk Türkçesine karşı feodal Osmanlı sınıfı tarafından yaratılmıştı. Arapça, Farsça ve Türkçenin karışımından meydana geliyordu. Kullanım alanı çok dardı. Özellikle devlet ve saraylı kültür adamlarının tekelindeydi. Bundan dolayı da hiç bir zaman, bütün halk için bir haberleşme ve mücadele aracı olma niteliğini kazanamadı. Esasen tarihte, bir azınlık dilinin (bütün zorlamalarına rağmen) geniş halk yığınlarının konuştuğu dilin yerini aldığı hiç görülmemiştir. Nitekim 16. yüzyılda Bakî,

«Ey pây bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng
Tâ key heva-yi meşgale-i dehr-i bî-direng»

gibi, Arapça ve Farsça karışımı bir dille Kanûni'ye mersiyeler döktürürken, aynı yüzyılda yaşayan Pir Sultan Abdal,

«Yürü bre Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir.»

diye, bütün halkın ortak malı olan arı, duru bir Türkçeyle Osmanlıya, Osmanlıcaya karşı koyuyordu.

Sonunda ise bilindiği üzre Osmanlı aydınları, boş bir salonda «icrai sanat eden» çalgıcılar gibi, kendileri söyleyip yine kendileri dinledikten sonra çekip gittiler. Halk onları işitmedi bile.

Tarih gerçeği göstermiştir ki, hiç bir millî dil boyunduruk altına alınıp, zorla değiştirilemez. Dil ürünleri, halkların yüzyıllar boyunca süren gelişmelerinin sonucudur ve ancak bilimin, kültürün, üretici güçlerin ilerlemesi ile değişikliğe uğrar. Ancak bu yolla halkın diline yeni yeni kelimeler katılır, ömrünü dolduranlar ise yok olup gider. Bu nedenle, beş on yıl gibi çok kısa bir dönemde, dili yıkıp yeniden kurmaya kalkışmak, gerçekleşmesi imkânsız boş bir hayaldir.

Bugün, dilin işte bu gelişim kanunlarını göz önüne almayan bir çok yazar ve şairimizin, halk dilinden koparak ona yabancılaştığına tanık olmaktayız. Bir takım sanatçılar, «Türkçeyi yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak» şiarı altında işi neredeyse ırkçılık derecesine vardıracaklar.

Şunu hemen belirtelim ki, yozlaşmaya ve emperyalist kültüre karşı mücadele, elbette ilerici bir mücadeledir. Her yerde ve her zaman desteklenmelidir. Fakat, «yabancı boyunduruğuna karşı çıkayım» derken, bu kez de şövenizmin bataklığına saplanıp kalmak, bağışlanabilecek bir hata değildir. Halk arasına ayrılık ve düşmanlık tohumları saçmanın, devrimci-

ilkle bağdaşır hiç bir ortak yanı olamaz.

Yine şunu da kabul etmek gerekir, feodal Osmanlı diline karşı açılan bu Öztürkçe yazma ve konuşma savaşı, başlangıçta haklı ve yerinde bir çıkıştı. Zaten Türk Dili Kurumu da geniş halk yığınlarını değil, devlet kurumları ile eserlerinde ağdalı bir dil kullanan sanatçıları hedef alıyordu. Zamanla bu akım, bazı burjuva yazar ve şairler tarafından çığırından çıkarıldı. Halktan kopma ve yeni bir azınlık dili yaratma pahasına, dilde çılğınca bir tasfiye hareketine girişildi. Salonlarda, dergi yapraklarında, kapalı kapılar arkasında türetilen uydurma kelime ve deyimlerle yeni bir azınlık dili meydana getirildi. Nurullah Ataç bir kitap inceleme yazısında şöyle diyordu :

«Selma Lagerlöf'ün kitabını belki dili yüzünden sevmedim.

İkinci sayfada bir «şamata» sözü battı gözüme. Türkçede «gürültü» varken bu «şamata»* sözünü neden kullanmalı. Yalnızca Arapça olduğu için kızmıyorum. Bir bayağılık var o «şamata» sözünde. Ayaktakımı dilinden...» (Günce, N. Ataç)

İşte yukarıdaki parçada da görüldüğü gibi bu akım, yazarı halk kitlelerine «ayaktakımı» dedirtecek kadar şaşkınlaştırmıştı. Elbette ayaktakımına yukardan bakan bir burjuvanın çalışmaları da ömürsüz olacaktı. Çünkü bu sanatçılar halkın ihtiyaçlarından değil, kendi arzularından hareket ediyorlar ve dili de sırf sadeleştirmek için sadeleştiriyorlardı. Oysa halkla ilişki kurmada dilin bir araç olduğunu, sadeleştirmenin ise ancak halkla daha iyi bütünleşmek uğruna yapılması gerektiğini anlayamadılar. Onlar hep bir avuç burjuva ve küçük burjuva okuyucusu ve aydını ile ilgilendiler. Giderek her Öztürkçe yazanı, her Öztürkçe konuşanı devrimci ilân ettiler. Oysa büyük bir hataydı bu. Çünkü görüyoruz bugün, faşist fikirli bazı dergiler de aynı akımı savunuyorlar, şimdi böyle davranıyorlar diye bu adamları hemen ilerici mi kabul etmeli?

Bilinmesi gereken şudur; bir devrimci için temel mesele, halkın ileri bir tarih aşamasına ulaşabilmesini gerçekleştirme meselesidir. Bu hedefe varmayı engelleyen bir sanatçının dili ne kadar Öztürkçe olursa olsun, bu onun gerici niteliğini değiştiremez. Ya da aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi, bir yazının özü ne kadar ilerici olursa olsun, eğer dili yüzünden halka inemiyorsa, bu sanatçının bütün çalışma ve uğraşmaları da boşunadır.

«Sanatsal değerlerin oluşmasına toplumsal ilişkiler içinde üretim kargaşasının getirdiği esin, geçmiş yılın sanat olay ve değerleri tartışılırken, nitelikleri bu esinin benimsenip benimsenmemesi olabilen yazısal öbeklerin ortaya çıkmasına, giderek yan'ların belirmesine nedensellik vermiştir..» (E. B. Akyüz, Yeni Ortam, sayı 137)

Bireylerden ya da tikel olgulardan genele yönelen tanımlar yerine, genel olgulardan tikele ulaşan tanımlar yapmak..» (H. Aktunç, Yansıma 13)

Gerçek olan şudur ki, halk karşısında sorumluluk duyan, onun bilinç-

lenmesine çalışan her sanatçı yığınlarla kaynaşmalı, önce onların öğrencisi olmalı, daha sonra öğretmenliğe geçmelidir. Her yazar, her şair dilini kitlelerin zengin ve canlı diliyle yoğurup yeniden yaratabilmelidir. Maksim Gorki'nin de dediği gibi, **«dilin yaratıcısı ve taşıyıcısı halktır.»** Dil bütün halkın ortak ürünüdür.

Halktan ayrı düşmüş bir Öztürkçecilik ise, söz ile düşüncenin, aydın kişi ile yığınların birliğini bozar, «kuş diliyle söylevler vermeye» dönüşür.

POPÜLİST SANAT

CELAL CAN

Tahir Abacı'nın, «Yeni Adımlar»ın Şubat sayısında çıkan «Oğlak Üzerine» yazısı belirli çevrelerin beklenen tepkilerine ve eleştirilerine yol açtı. Bilimsel olmak şöyle dursun, tutarlılık ve ciddiyetten bile uzak bu eleştirilerin üzerinde duracak değiliz elbette; yalnız, doğrudan doğruya yönlendirmemiş olmasına rağmen, Zühtü Bayar'ın sanatta bilimsel gerçekçiliği ve bu çizgideki yazıları «edebiyatta Mc Carthy'cilik» olarak nitelendirmesini bir yana bırakıp, belirtmek istediğimiz bir meseleye: Asım Bezirci'nin «Yeni A» dergisinin Nisan sayısında çıkan «Okudukça» adlı yazısına değinmek istiyoruz. **«Yıllardır bir öğretmen kıyımıdır gidiyor ülkemizde. Köye ışık götürmeğe çabalayan öğretmenlere** tutucu **çevreler etmediklerini bırakmıyor»** diyen Asım Bezirci, bu tutucu çevrelerle Yeni Adımlar'ı bir tutarak: **«Örneğin, Yeni Adımlar dergisinde biri lise, öbürü üniversite öğrencisi iki yeni yazar (Tahir Abacı ile Necdet Kaya), iki ağabey şaire (Hasan Hüseyin ile Ahmet Arif'e) bir güzel kıyıyorlar. Hem de devrimcilik adına!»** diye yakınıyor. Cümlenin Hasan Hüseyin ile ilgili «kıyma» yargısı doğru olmakla beraber, Ahmet Arif'le ilgili kısmı doğru değildir. Sanırım, Asım Bezirci, kanıtlarını miktarca artırarak taraftarlarını çoğaltmak istemiştir böyle yapmakla.

Eğer sözkonusu «ağabeyler» bize en doğru bir edebiyat çizgisini gösterebilseler ve kendi çalışmalarını da bu yönde tutarlı ve sağlıklı bir şekilde devam ettirebilselerdi, onlardan öğrenebileceğimiz, onları ağabey olarak kabullenebileceğimiz bir durum olabilirdi. Ama yoz bir edebiyatın öncülüğünü yapmakta olan bu kişilerin kendilerini bir «ağabey» diye kabul ettirmek istemelerini ucuz bir feodal eğilim olarak karşılıyoruz sadece.

«Sormadan edemiyor insan» diyor Asım Bezirci ve çok da iyi ediyor sormakla:

«Edebiyatımızda egemen olan kof burjuva değerlerini eleştirmek dururken, halkın ezilen, karalanan, susturulmak istenen has değerlerini batırmak kimin işine yaramaktadır?»

Kof burjuva değerlerini ve gerici edebiyatın bütün değerlerini batırırken, daha az kof olan ama gene de burjuva olan değerlerini de eleştirmek bir görevdir.

Asım Bezirci'nin ikinci sorusu, yapılan suçlamaları kısmen kabullenmiş bir havada, «elimizdekinin en iyisi bu, bunu da mı atalım» demeye getirirken, Yeni Adımlar'ın çıkmamış sayıları üzerine de bakla falı açtırmışa benzemektedir.

Yapılması gereken şey, aslında popülist sanatın, küçük oyunlara (ki bu oyunların kapsamı çok geniştir) başvurarak bir günah çıkartma ve huzura kavuşma sanatı olduğunu ve engin bir gerçek denizini gösterdiğini sanırken, o denizin içinde boğulduğunu ortaya koymaktır.

Mesele sadece (övgücülerinin yerleştirmeye çalıştıkları şekliyle) Hasan Hüseyin şiirinin eleştirilmesi ve yerilmesi değildir. Mesele, genel bir tutumun: Türk edebiyatında uzlaşmacılık ve teslimiyetten yola çıkıp, bu yönde gittikçe yetkinleşerek belirli okur kitlesi üzerinde etkisini devam ettiren ve diyalektik'i doğru kavrayamamanın, aynı zamanda da küçük burjuvalığın doğal sonucu olan bir tutumun yerilmesi, bunun yerine doğru bir tutumun ortaya konmasıdır yani bütün gerici ve popülist sanat akımlarına karşı çıkarak, türlü güçlüklere rağmen, gerçeği yazmak ve toplumun olumlu yönde değiştirilmesine katkıda bulunmaktır.

AHMET SAY

KOMİL'İN ATI

Yeni Adımlar, «T.R.T. ödülleri»ne karşıdır. Ama hemen belirtelim ki, Ahmet Say'ın bu hikâyesinden, T.R.T. hikâye ödülünü de kazanmış olmasına rağmen, hiç söz edilmemesi bir tesadüf yada unutkanlık değildir. Devrimci niteliği ağır basan kişilere karşı sanat ve edebiyat çevrelerinde uygulanan bir «geçiştirme» ve «unutturma» politikasıdır bu. Ahmet Say'ın bu hikâyesini okuyunca, nice güzelliklere kıyıldığını bir kere daha göreceksiniz.

Bingöl'ün Görlz köyünden Komil'in, uyuz, hasta, kaknemi çıkmış pis bir atı vardı. İki yıldan beri hastaydı bu at. Öyle küçülmüş, öyle büzülmüş, herhangi bir beygire benzemekten öyle çıkmıştı ki, görenler yere tükürüp, tükürüğünü uzun uzun ezmekten başka bir şey yapamazdı. Bir keçi kadar küçülmüştü bu hayvan. Gözlerinden sarı irinler akar, bacakları boyna titrerdi.

Komil, bu hasta, işe yaramaz atı iki yıl umutla besledi. Olur a, belki iyileşirdi! İyileşir ve bir beygir gibi kullanılabilirdi... Ama at iyileşmiyor, ortaya çıkıp şöyle kuyruğunu savuramıyordu. Olsun! Gene de besliyordu Komil bu atı. Bulduğu zamanlar arpa veriyor, kışın, kıtlıkta bile samanını, otunu eksik etmiyordu. Çünkü Komil'e bir at gerekli, hem çok gerekliydi. Çünkü Komil köyün bekçisiydi ve Komil'e göre, bir köy bekçisinin muhakkak atı olmalıydı.

Üstelik Komil düztabandı. Uzun yola gidemez, yürüyemezdi. Askerlikten kovulmuştu bu yüzden. Paytak paytak gider, köyün karşısındaki tepeyi aşınca, tabanları ağrır, dayanılmaz biçimde ağrırdı.

Komil, heybetli, yakışıklı, fiyakalı bir köy bekçisi olmak istiyordu. Atına binip köyün içinde sert bakışlarla dolaşacaktı. Atına binip, tüfeğini asıp, bıyıklarını yağlayıp, he-heyt, tam bir Kürt cakası satacaktı...

Ama Komil'in tüfeği de yoktu. Atsız, tüfeksiz, kıytırık bir köy bekçisiydi o. Aslında, hükümet tüfek verir diye bekçi olmuştu. Candarmalar birgün köye gelip, «Bu köye bir bekçi lâzım!» diye hükümet emri çıkarttık-

ları zaman, komşular Komil'e «tam senin işin!» demişlerdi. Komil duralayıp düşünmüş, sonra karşı gelmişti :

«Babam, bu köye bekçi ne lâzım?»

Komşular direttiler. Lâzım olmasa, hükümet ister miydi? Nasıl ki her köyün bir muhtarı ve dört tane azası vardı, aynı şekilde bekçisi de olacaktı!

«Bizim köye bekçi ne lâzım?» deyip duruyordu Komil.

«Peki, muhtar ne lüzım? Azalar ne lâzım?»

«Get lan!» dedi Komil. «Muhtarsız köy olur? Valisiz velayet olur?»

«Olurdu olmazdı sormamişem oglim! Azalar ne lâzım demişem, oni sormişem!»

Şaşaladı Komil. Ne cevap vereceğini düşündü. Sonra susarak işi geçiştirmeye çalıştı.

Köyün sakallı ihtiyarları, «Allah allaaaaaaaah, allah allaaaaaaah...» diye kafa salladılar. «Lan oglim, biz sana bekçi lâzımdır dememişez, hokumat ferman çıkarmış bir kere...»

«Hem homukat, bekçilere tüfenk verirmiş. Elbise verirmiş...»

Tüfek ve elbise umuduyla Komil bekçiliği kabul etmişti. Candarmalar bir daha gelip, «kimdir ulan sizin köyün bekçisi?» diye sorduğunda Komil'i göstereceklerdi.

Böylece bekçi olmuştu Komil. Ama hükümet ne tüfek, ne de bekçi elbisesi vermişti. Hiç olmazsa bir atı olmalıydı bekçinin. İşte o da olamıyordu. Komil ne yapsa, iyileşmiyordu mübarek. Evin altındaki ahırda gece gündüz pinekliyordu. Ve ölmüyordu. Ölse, Komil belki başka bir çare düşünecek, yeni bir at edinmeye çalışacak, üç-beş keçi satarak, borca harca girip bir kısrak alacaktı.

Ben Komil'in bu durumuna acıyordum. Düztabanlığına acıyor, bekçiliğine acıyor, boş umutlarına acıyordum. Hiç hayrını görmemişti şu bekçiliğin. Her karşılaşmamızda, «Komil, atın nasıl?» diye sorardım.

Yüzünü buruşturur, elini yukardan aşağıya sallıyarak, «Atın da anasını, beyle atı başıma bela edenin de anasını...» diye söverdi.

Ama onun bu at yüzünden ne denli üzüldüğünü, ata ne umutlar bağladığını biliyordum. Onun için her rastladığımda sorardım gene:

«Komil, nasıl oldu senin at?»

«Geberdi!» demesini bekliyordum, neyliyelim ki at ölmüyordu bir türlü. Ve Komil hep aynı biçimde sövüyordu :

«Atın da anasını...»

Köylüler, hatta köyün çocukları, benim bu sorumu birkaç kez duymuşlar, Komil'i kızdırmak için sormaya başlamışlardı :

«Komil, atın nasıl?»

O sümüklü çocuklar, sümüğü salyası toz toprakla karışarak suratlarına bulaşmış, bastıbacak pis çocuklar, üçü beşi bir araya gelip soruyordu:

«Komil, atın nasıl?»

Komil lâhavleler çekiyor, çocukların alayları, kıkırdamaları karşısında, «atın da anasını, hepinizin de anasını...» diye sövüyordu.

Birgün Komil bana atını öldüreceğini söyledi. Yıllardır boşu boşuna masraf oluyordu bu at.

«Kurşuna acımasam, valla beynine sıkıcam bir kurşun...» dedi.

Yapar mı yapardı! Gider Kulo'nun tüfeğini alır, gözlerini kapayıp atın beynine sıkardı kurşunu.

Yapmadı.

Bahara bıraktı bu işi.

«Hele bir bahar gelsin...» diyordu.

Bu sözü, «hele bir bahar gelsin»

sözünü doğu köylüsü sık sık kullanır. Olamıyacak bütün işleri bahara bırakırlar. Bahar bir umuttur, umut tazeleyicisidir, kurtuluştur, yeni bir düzendir onlar için.

O sebeple Komil, atın öldürülmesi işini bahara bırakmıştı. Bahar gelince vuracak, allahıvekil vuracaktı!

Ama vurmadı. Bahar geldiği halde vurmadı.

«Valla kurşuna acımışem hal Kurşuna...» diyordu şimdi.

«Zızzzzzt!» diye karşılık veriyordu köyün veletleri; «zızzzzzzzt! Ata kıyamirsen Komili Atına, atına...»

«Lâhavle velâkuvvetin illâ billâaaaa...» diye mırıldanıyordu Komil.

«Zızzzzzt! Zızzzzzzzzt!..»

Deliye dönecekti Komil. Erkek adam dediğinin bir sözü vardır, onu da yerine getiremiyordu. Gidip o gözlerinden irin akan, titrek bacaklı mendebur hayvana göz atıyor, bazan gerçekten sinirlenip öldürmeye karar veriyor, bazan da, «Allah vurmuş, ula bir de ben mi vuram şuncaza?» diye geçiriyordu içinden.

Oysa birşeyler yapmalıydı artık. Ya hero, ya mero! Ya çekip tabancayı, tüfeği, hayvanın beynine bom ettiriverecek, ya da köyün arkasındaki tepenin üstüne çıkıp, «Ey cemaati müslimiiiiiini Duyduk duymadık demeyin! Ben bir karıyım karıl Sözünü söyleyip de edemiyen, beş paralık bir atı vuramıyan bir karıyım karıiil» diye bağırıp özeleştiri yapacaktı. Zartası zurtası yoktu artıkl..

Velâkin, ikisini de yapamıyordu Komil. Çaresizdi.

Birgün geldi bana, üzgün bakışlarla geldi odama, fısıltılı bir sesle konuşmaya başladı :

«Gebermiyir...» dedi, «kanımı kuritti, kanımı...»

Boğazı düğmüklenıyordu. Sanki boğazında büyük bir lokma vardı ve onu, o lokmayı yutamıyor, ya da yukarı çıkarıp tüküremiyordu.

Boğazındaki lokmayla kararını açıkladı :

«Götürüp daga bırakacam... Kalsın dagda... Kurtlar yesin! Gözüm görmesini Yesin kurtlar...»

Sustuk. Oturduğu kürsüde yere bakıyor, elindeki çubukla yerleri kazıyordu.

Atı öldürmenin bir başka çeşidiydi bu. Besbelli ki, Komil'in atı dağda barınamıyacak, birkaç gün içinde ölecekti. Kurtlar yiyecekti hayvanı. Evet, kurtlar hiçbir atı çeviremez, hiçbir atı yiyemezdi, ama Komil'in atının kurtlardan kurtulması olanağı yoktu. Kaçamaz, seğirtemez, çifteliyemez, kendini savunamazdı. İşi bitikti hayvanın...

Komil, verdiği kararın havasına öyle girmiş, atı dağlara bırakacağına öyle inanmıştı ki, bir başsağlığı ziyaretindeki gibi, sessiz ve üzüntülü boynu bükük kalakalmıştı karşımda.

«Yarın sen de gel... Gidek bırakak daga...» diye ekledi. Sonra kalktı, paytak yürüyüşüyle çekti gitti.

Ertesi sabah, çok erken saatta, belki gece yarısında, kapımı yumruklayarak uyandırdı beni Komil. Gün ağarmamıştı. Gece fenerinin fitilini yükselttim ve sordum:

«İyice düşündün mü?»

«He, düşündüm, he!..»

Karanlıkta düştük yola. Köyün arkasındaki keçi yolundan, birbiri ardı sıra yükselen tepelere doğru döne dolaşa çıkıyorduk. Komil, atın

boynuna bir urgan geçirmiş, çeke çeke götürüyordu. Ben de arkadan...

Koyu karanlıkta, bayır yukarı yürüyorduk. Sıkıntılı bir yürüyüştü bu. Kafamızda sıkıntılı düşünceler dolaşıyordu. Kolay mıydı bir atı göz göre göre harcamak? O at ki, yıllar yılı yükünü, derdini çekmişti Komil'in. Hele bir kez, Hepsor düzlüğünde dörtnala koştururken tökezlenivermiş, Komil'le birlikte yıkılmışlardı yere. Yan yatıvermişti at... Komil'in bacağı da atın altında kalmıştı. Alttan sıyrılıp kalkamıyordu Komil. At ise doğrulamıyordu. Yerde yatan atın doğrulması kolay değildir zaten. Önce, ön ayaklarını uzatıp, yere dayanarak birden fırlaması gerekir. Şimdi; bu durumda fırlayacak olsa, ister istemez Komil'e basacaktı hayvan. İkisi de korkudan soluyordu. Komil ecel terleri döküyor, atın birdenbire doğrulup kendisini çiğneyeceğinden çekiniyordu. Bir süre birbirlerinin soluklarını dinlediler. Sonra at, ön bacaklarından birini uzattı, sağa sola yavaşça gezdirdi. Komil'in burnunun dibindeydi o ayak. Ve birazdan öteki bacağını da gezdirdi. Komil'e basmadığından emin olunca, kaslarını gererek, yavaşça doğruldu hayvan. Komil'i incitmeden, özenle... Sonra Komil de kalktı, atın gözlerinden, burnundan öptü; yaladılar birbirlerini, koklaştılar ve yeniden yola koyuldular.

İşte böyle bir attı bul Kolay mıydı bu atı harcamak?

Konuşmadan yürüyor, böyle şeyler düşünüyorduk. Gecenin derinliğinden böcek sesleri geliyordu. Soğuktu gece; ve bu soğuk, dağların gece soğuğu, derilerimizi yalıyordu. Garip bir de kokusu vardı. Islak otların, kekiğin, meşelliklerin, böceklerin ve yıldızların kokusunun karıştığı, adını bir türlü bulamadığım, tanımlayamadığım bir koku. Dağ gecesi serinliğinin kokusu...

Dağlılar bilir: Gün, perde perde ağarır dağlarda, Güneş ışınları yeni bir tepeyi daha aşınca, ortalık biraz daha aydınlanır. Biraz, biraz daha... Batı yönündeki koyu mavilikler içindeki dağlara bakıyordum ben. Dalmıştım Komil durdu birden. Hiçbirşey söylemeden doğu yönüne çevirdi başını. Derinden bir soluk aldı. Ooooof'lu bir Doğu Anadolu soluğu. Ben de doğuya baktım; ve o anda, umulmadık bir pembeyle, ılık, güleç yüzlü, tatlı bir pembeyle karşılaştım. O pembe renkli göğün altında, uzaklığına göre açılıp koyulaşan mor dağlar vardı. Sabahın er vaktinin dağları... Bir gezegenin yakından görünüşü gibiydi onlar. Engebesi ve bitki örtüsü açıkça görülebilen, ama gene de içinde sır saklayan... Bu sır, gene böyle bir seher vakti, dağlara bakılarak, uzun uzun bakılarak yakılan doğu türkülerinin sırrıydı herhalde.

Beş dakika daha yürüdük. Komil önde, at ortada, ben arkada... Bir tepenin üstündeydik. Gün ışımıştı! Altımızdaki düzlüklerde, bayırlarda, gürültüyle yayılan seller gibi parıldıyordu gün! Şaşılası bir aydınlığın içindeydik. Işıktan gözlerimiz sulanıyor. çevremizdeki tüm varlıklarda Bingöl Dağları sabahının parıltısı, silbaştanlığı, sevinci cıvıldıyordu. Az önce buralardan koşa koşa geçen bir adam, güneşin sarı yaldızını yapraklara, böğürtlenlere, gelinciklere, ahlat ağaçlarının tomurcuklarına, otlara, kayalara, kayaların beyaz damarlarına rastgele sürüp kaçmıştı. Bitkiler ıslak ıslaktı. Çiğ düşmüştü. Çiğ damlacıkları, yaprakların üstüne konuvermiş dizi dizi çiğ damlacıkları, yeşili daha yeşil, turuncuyu daha turuncu gösteriyordu.

Güneşten kamaşan gözleriyle gülümsedi Komil, Günaydın demek ne güzeldir!.. Hele konuşmaksızın... Kişi dertli bile olsa, dağlarda, dağlarımızda, seherde, sarı sarı yağan gün ışığına karşı gülümsemek ne güzeldir...

Bu bahar sabahından başka Komil'i sevindirecek hiçbir şey yoktu. Yıllardan beri sevinmemiş, sevinecek birşey çıkmamış, sevincin tadını almamıştı. Buydu işte sevinç! Bahardı sevinç! Hep birden cızırtıya başlayan böcekler, bir meşeliğin ardından birdenbire harrrrrr diye havalanan keklikler, soğuk soğuk pınarlar, çağlayanlar, dağlardı sevinç!..

Balkan'lardaki, ya da İspanya'daki çobanlar, Bingöl dağlarının ne denli değişik, canlı olduğunu bilir mi acaba? İkibin, üçbin metre yükseklikte buharlaşma olayı pek az olduğundan, karların erimesinden bu yana, yaz boyunca toprak ıslaktır. Güneş ise, yakar kavurur. İşte bu ikisi, ıslaklık ve dağ güneşi, bitkileri çılgına çevirir. Toprak kabardıkça yumuşar, verimlileşir ve her türden bitkiler fışkırtır göğsünden. Deli gibi, dev gibi büyür otlar. Yüksekliği iki metreyi bulur. Öyle çiçeklerle karşılaşırsınız ki, boyu sizin kadar, kafası sizin kafanız kadardır. Boyu boyunuza denk... Selâm vermek gelir içinizden o çiçeğe. Hal hatır sormak, dertleşmek gelir...

Komil, gözlerini kısmış, hafiften gülümsiyerek atının urganından çekip götürüyordu. Hoşnuttu. Ama hoşnutluğunu önemsemez gözüküyor, bir eskiçağ düşünürü tavrıyla hoşnutluğun ötesindeki derin şeyleri düşünüyor gibiydi. Bir bütün olarak çevrenin güzelliğinin farkındaydı, ama çiçekleri, yaprakları, mor dikenleri tek tek umursadığı yoktu. Bu yüzden, tutup da yılan yastığı denen, minder büyüklüğünde, dudak kalınlığında, acı yeşilli, etli, dana pirzolası kalınlığında etli yapraklardan, insan boyundaki çiçeklerden söz açamıyordum. Konuşmadan yürüyorduk. Çevremizi süzerek. Oysa Komil'in atı, bitkilerin her birini ayrı ayrı tanımak, her birinin tadını almak istiyordu. At ikide birde duruyor, Komil'in çektiği urgana karşı direnerek otlardan bir tutam koparmaya çalışıyordu. Komil urganı bıraksa, yürüdüğümüz keçi yolundan ayrılıp otların arasına dalacak gibi gözüküyordu.

«Komil...» diyecek oluyordum, «Komil, bırak yesin hayvan biraz...»

Bu kocaman, etli otlar, sarı damarları fırlamış diri yapraklar, bir at için kimbilir ne mutluluktu...

Komil'in atını dağlara bırakıp döndüğümüz günden işte bunları ansıyorum. Böyle gittik ve Komil'le ikimiz, sessizce böyle döndük.

Döndüğümüzden iki ay sonra, köyde, köyün içinde iki çocuk kesti yolumu. Dört-beş yaşlarında iki velet... Soluk soluğaydılar. Daha karşıdan beni görür görmez bağırıp çağırmaya başlamışlardı. Öyle işaretler yapıyor, öyle bağırıyor, bükülüp sıçrıyorlardı ki, Komil'in atının döndüğünü, kuyruğunu savurarak Komil'in evinin önüne geldiğini, orada eşinip kişnediğini, yerinde duramayıp ikide bir şaha kalktığını, hem atın iki misli büyümüş olarak şaha kalktığını anladım. Komil'in atı dönmüştü! Yerinde duramıyacak denli sağlıklı olarak, büyümüş, güzelleşmiş olarak dönmüştü!..

Hemen Komil'in evine koştum. Karısı Haley kapının önüne çıkmış, komşularla şakalaşıyordu. Kapının ö-

nüne toplanan veletlerle şakalaşıyordu.

«Nerde at?» dedim, «nerde Komil?»

Eliyle «bindi gitti...» gibisinden bir işaret yaptı. Komil atını sürüp gitmişti he-heytl..

Sonra Haley bana bir kürsü verdi. Oracığa oturup Haley'in getirdiği ayranı içtim. Mısır ekmeğiyle bal yedim.

Dağ çiçeklerinin balıydı bu. Ve içtiğim ayran, Bingöl dağlarında yayılan keçilerin sütündendi.

MEHMET ERGÜN

İNSAN - DOĞA İLİŞKİLERİNİN HALK TAKVİMİNDE YANSIMASI

Giriş

Gerek tek, gerekse toplu olarak varlığını devam ettirebilmek için insanoğlunun sürdürmek zorunda olduğu çabaların en önemlisi **üretimdir.** En genel anlamda, doğada bulunan ve insan ihtiyacını karşılayacak niteliğe sahip olmasına rağmen, içerisinde bulundukları şartlardan ötürü, insanların **doğrudan doğruya** yararlanamadıkları nesneleri, onlara yararlı hale getirme çabası olarak tanımlayabileceğimiz üretim, günümüz toplumlarında, insan emeğinin çeşitli araçlarla bütünleştirilmesi sayesinde gerçekleştirilmektedir. Günümüzde, üretim sürecinde kullanılan bu gelişmiş araçlar, insanın doğa ile dolaylı bir biçimde karşı karşıya gelmesine yol açar. Oysa geçmiş dönemlerde, henüz insanın doğaya karşı koyuşunu güçlendirecek araçları yaratmadığı dönemlerde, üretim çabalarında insan, doğa ile **doğrudan doğruya** karşı karşıya gelmekteydi. Bu doğrudan ilişki, giderek, doğanın insan hayatını etkilemesine, hatta biçimlendirmesine yol açmıştır. Geniş ölçüde üretimin doğal şartlara bağlı olmasından ileri gelen bu durum, doğadaki bütün değişimlerin toplum ve dolayısıyle de insan hayatında yansımasına sebep olmuştur. Böylece, toplu yaşamanın kuralları geniş ölçüde doğal şartlara **bağımlı** kalmış, toplumsal değerlerin pek çoğu, insanın doğa ile olan mücadelesinin izlerini taşımıştır.

Osmanlı toplumunun sosyoekonomik yapısını göz önünde bulundurduğumuzda, halk kültürünün (yukarıda sözünü ettiğimiz durumun yanı sıra) geniş ölçüde feodal bir toplumdan kaynaklandığı, bu toplum biçiminde göze ilişen üretim ilişkilerinin niteliğini bünyesinde barındırdığı görülür. Feodal toplumun üretim ilişkilerinin temel özelliği, sömüren-sömürülen ilişkilerinin **doğrudan** olmasıdır. Bu doğrudanlık, giderek, bütün manevî değerlerin üretim süreci içerisinde ve geniş ölçüde üretim biçiminden etkilenerek oluşmasını sonuçlar. İşte bir yandan bu ilişkilerin, öte yandan yukarıda sözünü ettiğimiz insan - doğa ilişkilerinin dolaysızlığı, halk kültürünün bütün yönüyle halkın hayatının çeşitli evrelerine tekabül etmesine yol açar. Diğer bir deyişle «Sömürü biçimleri olarak köleliğe, serfliğe dayalı eski ya da feodal toplumlarda kişisel ilişkiler daha dolaysızdı, bir insanın başka bir insana olan bağımlılığı daha dolaysız ve kişiseldi, işbölümü yalın bir işbölümüydü ve fert el sanatlarında kendini doğrudan doğruya dile getirebiliyordu. Bu toplumlarda, bugün artık iyice yitirilmiş olan bir dinçliği, bir canlılığı vardı sanatın.» (**Ralf Fox**, «Roman ve Gerçekçilik,» **Yeni Adımlar**, Sayı: 1, s. 35 - 36). Bütün yazılarımızda, halk sanatının, halk kültürünün bu niteliğine dikkati çekmeye çalışmış ve halk sanatının, halk kültürünün, halkın hayatının bir bölüğünü oluşturduğunu ileri sürmüştük. Ve halk sanat ürünlerinin, yığınların hayatının tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmasıyla incelenebileceğini vurgulamıştık. Bu yazımızda çok özel planda insan-doğa ilişkilerinin halk takviminde yansıyış biçimleri üzerinde durarak, baştan beri sözünü ettiğimiz sanat-sosyal hayat iç-içeliğini göstermeye çalışacağız. Bu amaçla da, yılın her ayının halk takviminde aldığı adın, üretim çabalarıyla ve insan-doğa ilişkileriyle olan bağlantısını sergileyecek; aylarla ilgili özdeyişlerden örnekler getirerek vargılarımızı doğrulayamaya çalışacağız.

1 — Ocak ayı

Günümüzde, köylülüğün dışında yaygın olan takvimde, yılın aylarına verilen adlar içerisinde, halkımızın hayatının doğa karşısındaki durumunu yansıtan tek ad, yılın ilk ayına verilen addır. «**Ocak Ayı**» aslında geleneksel köy hayatının, köyün sosyal çevreyle olan ilişkilerinin zayıflığı, hatta en küçük doğal etkenlerle yok olan kopukluğu yüzünden edilgen bir döneme girdiğini simgeler. Bu ay içerisinde yapılacak herhangi üretici çabanın olmaması, tekdüze günleri, yanan bir ocağın başında, bilmeceli - mânili söyleşilerle, sırasıyla düzenlenen (aynı nitelikli) günlerle geçirmeyi zorunlu kılar. «**Ocak Ayı**», bu durumu iyi bir biçimde yansıtan bir deyiş...

Halk takviminde, yılın ilk ayına yakıştırılan adlar arasında bir uyarlık yoktur. Bu aya, kimi yerlerde «**Don Ayı**», kimi yerlerde «**Zemperi**», kimi yerlerde ise «**Kalandar**» adı verilmektedir. Malatya yöresinde bu aya verilen ad, «**Orta Kış**», doğal bir durumu yansıtsa da, bu adlandırmanın, insan-doğa ilişkilerine değgin bir yönü yoktur. Bununla birlikte, bu ay üzerine söylenmiş özdeyişler, (insanın doğa ve çevresiyle olan ilişkilerinin kesildiği) bu ayın gerçekliğini yansıtmaktadır.

«Zemperide su yerine kan erise daha iyidir.»

Bu sözün anlamı şudur: Eğer Ocak Ayı içerisinde havalar biraz ılık

gider de, karlar erirse güzlük (toprak altındaki fideler) donar. Kıtlık baş gösterir. Böyle bir durum yerine savaş çıksa, kan aksa, daha iyidir. Benzeri bir özdeyiş de, Trabzon yöresinde kullanılır:

«Kalandar'da yağmur yağacağına, kan yağsa, daha iyidir.»

2 — Şubat Ayı

Halk takviminde adı, insan-doğa ilişkileriyle ilintisiz olan tek ay «Şubat Ayı»dır. Hemen her manevî değerini üretim süreci içerisinde oluşturan halkın, bu aya, gerçekliğine uygun bir ad yakıştıramadığı da pek öne sürülemez. Genel olarak ayların adlandırılmasında yöreye göre birtakım farklılıklar göze ilişmesine rağmen, bütün Anadolu halkı, bu ayı adlandırmada birleşmektedir. Gerçekten de, Anadolu'nun hemen hemen bütün yörelerinde, bu ayın **«Küçük Ayı»** ya da **«Güçük Ayı»** diye adlandırıldığını görüyoruz. Boyutunu göz önünde bulunduracak olursak, bu yakıştırmanın inceliğini daha bir kavrama olanağını buluruz.

Adının, insan-doğa ilişkilerini yansıtır bir nitelikten yoksun olmasına rağmen, bu ay üzerine söylenmiş özdeyişlerin bu nitelikte olduklarını görüyoruz. Sözgelimi, aşağıdaki özdeyiş, köylülükteki üretim - artığının ne düzeyde olduğunu ve bu düzeyin sosyal hayat üzerinde ne tür izler bıraktığını sergilemektedir.

«Güçük güç üzer, mart gön yüzer.»

Gerçekten de bu ay, kısalığına rağmen, üretim araçlarının gelişme seviyesinin düşüklüğü yüzünden emeğin yeteri kadar üretken olamaması nedeniyle, yiyeceksiz - odunsuz ve ilafsız (hayvan yemi) kalan halk için bitmek - tükenmek bilmeyen bir ay niteliği taşır. Bu yönüyle Mart ayına benzeyen bu ayı, halk, özdeyişlerinde Mart'la bütünleştirmekten kaçınmamıştır.

3 — Mart Ayı

Mart'ın halk takvimindeki adı **«Döltökümü»**dür. Bu ay içerisinde koyunlar döl döker, yani kuzular. Feodal ekonomik yapı içerisinde halkın geçim kaynaklarından biri olan hayvancılığın bu önemli dönemini halk, bir ayın adı olarak simgeleştirmesi, yine onun, manevî değerlerini üretim süreci içerisinde yarattığının bir kanıtıdır. Bunun dışında, özdeyişlerine bakarak bu ayın halk için belâlı bir ay olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi Tokat yöresinde, bu aya ilişkin olarak:

«Mart ayı dert ayı.»

denir. Kışla - bahar arasındai geçiş ayı olan bu ay içerisinde köylünün ekini, ilafı tükenmeye yüz tutar. Eğer kış uzayacak olursa, köylü için zorlu günler başlayacak demektir. Doğanın bu şamarını yemiş olan köylüler, bu durumu şöyle deyimlendirmektedirler :

«Mart bacadan baktırır / Kazma - kürek yaktırır.» (Tokat yöresinde)
«Mart kapıdan baktırdı / Kazma - kürek yaktırdı.» (Trabzon yöresinde)

Mart'ın bu tür azizliklerini halk, şu özdeyişle ne de güzel deyimlendiriyor :

«Mart yılın kırığını doğrultur, yıl Mart'ın kırığını doğrultamaz.»

Bu şu demektir : Eğer Mart ayı içinde havalar iyi giderse, bütün bir yıllık temel tüketim ihtiyaçları giderildi demektir. Yok, bunun tam aksi olursa, işte o zaman bütün bir yıl sürecek olan çabalar bu kırıklığı düzeltemez. Halkın hayatının doğaya olan bağlılığını şu özdeyişler daha da somutlaştrmaktadır :

«Mart gülmeli, Nisan ağlamalı, Mayıs çağlamalıdır.»

Bunun yanı sıra Mart, havalar iyi gittiği takdirde, yeni bir üretim döneminin başlangıç ayıdır. Halk deyişleri içerisinde bu durumu simgeleştiren özdeyişler de vardır :

«Martta arıyı bırak, bul çiftine çırak.»

Ayrıca halk, Mart havasının güvenilmezliğini, kararsız kişileri nitelemekte kullânmaktadır.

«Mart havası gibi mübarek.»

4 — Nisan Ayı

Bu ayın halk takvimindeki ortak adı **«April»**, **«Aprul»** ya da **«Abril»**dir. Bu adın insan-doğa ilişkileriyle herhangi bir ilintisi yoktur. Bununla birlikte, bazı yöresel adlar, insan-doğa ilişkilerini yansıtır bir nitelik taşımaktadır. Sözgelimi Erzurum yöresinde bu aya verilen ad **«Çift Ayı»** olup, doğa ile yeni bir mücadeleye hazırlanan halkın durumunu - iyi bir biçimde - yansıtmaktadır.

Nisan'la ilgili özdeyişlerde ortaya konan, yine halkın doğa karşısındaki bağımlılığıdır.

«Martta kuruluk, Nisanda yağmurluk.»

5 — Mayıs Ayı

Mayıs'ın halk takvimindeki adı, **«Gülân»** ya da **«Göç Ayı»**dır.

Bilindiği gibi feodal Osmanlı toplumunda, halkın temel geçim kaynaklarından birinin de hayvancılık olması, halkın konar-göçer bir hayat sürdürmesine yol açmıştır. Bugün Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde rastladığımız yarı konar - göçer hayat, bu durumun bir kalıntısıdır.

Yaz başlangıcı olan bu ayda, alçak yerlerdeki otların kuruması ve ısının yükselmesi hayvancılığı zorlaştırdığı için, daha serin ve otu bol olan yerlere göç etmek, bir çeşit zorunluluk haline gelmiştir. Bu amaçla da, yaylâklar oluşturulmuş, ısı değişimi baş gösterince buralara göç edilmiştir. **Gülân»** ya da **«Göç Ayı»** işte bu durumu simgeleştirmektedir.

Bunlardan başka, bazı yörelerde (Erzurum yöresinde) bu aya **«Yağmur Ayı»** da denmektedir. Salt doğanın durumunu yansıtmasına rağmen, coğrafik farklılıklar nedeniyle Mayıs'a takılan bu ad da ilginçtir. Ayrıca, halk

deyişleri içerisinde yer alan ve bu aya değgin olan şu özdeyiş, bu adlandırmanın üretici çabaların yürümesi için gerekli olan bir durumdan kaynaklandığını belirlemektedir :

«Mart gülmeli, Nisan ağlamalı, Mayıs çağlamalıdır.»

6 — Haziran Ayı

Haziran'ın halk takvimindeki adı tektir: **«Kiraz Ayı»**. Bu adın, insan-doğa ilişkilerine değgin bir yanının bulunmamasına rağmen, yine de doğanın belli bir durumunu yansıtır. Ancak **«Kiraz Ayı»** adıyla, insan çabası arasındaki esas ilişki, bu ay içinde yaylaya göç yapılan yörelerde (Kağızman) kurulur. Bu yörelerde, bu aya, **«Kiraz Ayı»** adının yanı sıra, yayla ayı anlamına, **«Yay Ayı»** da denmektedir. Ve bu ay'la ilgili halk deyişi bu durumu somutlamaktadır.

«Kirazı yedin dağa, üzümü yedin bağa var.»

7 — Temmuz Ayı

Temmuz'a kimi yörelerde **«Orak Ayı»**, kimi yörelerde ise **«Çayır Ayı»** denmektedir. Adlandırmadaki farklılığa rağmen ifade edilmek istenen şey aynıdır: Bilindiği gibi, geri bıraktırılmış toplumlarda, hayvancılıkta kullanılan temel beslenme maddesi «çayır»dır. İlkbahar, Yaz ve Güz dönemlerinde, doğal şartların elverdiği ölçüde dolaştırılarak beslenen hayvanlar, kış aylarında kapalı yerlerde beslenirler. Bu beslenme için gerekli olan stok da, yaz aylarında kesilip, (direnci artsın diye) kurutulan çayırlardan sağlanır. Bu işlem için şartların en elverişli olduğu ay Temmuz Ayı'dır. Halk, bu işlemin bu ay içerisinde yapılmasından ötürü Temmuz'a **«Çayır Ayı»** adını vermiştir.

«Orak Ayı» nitelemesine gelince... Bu niteleme, çayır kesiminde kullanılan aracın, genellikle, orak olmasından ileri gelmektedir ve temelde yukarıda açıklanan eylemi içermektedir.

8 — Ağustos Ayı

Bu aya Trabzon yöresinde **«Çürük Ayı»**, Erzurum yöresindeyse **«Kokmuş Ay»** adı verilir. Doğal şartların iyinin de üstüne çıktığı bu dönemde insanın üstüne bir uyuşukluk çöktüğü için bu aya, **«İnsanı İşten alıkoyan ay»** anlamına **«Çürük Ayı»** ya da **«Kokmuş Ay»** adı verilmiştir. Bununla birlikte, ekme-biçme döneminin sonu olan bu ay, hiç mi hiç uyuşukluk kabul etmez. Sürekli bir çalışmayı gerektirir. Çünkü :

«Ağustosta beyni kaynayanın zemheride kazanı kaynar.»

Aksinde ise :

«Ağustosta gölge kovan, zemheride karnın ovar.»

9 — Eylül Ayı

Yaprakların sararmaya yüz tuttuğu bu aya Tokat - Erzurum yörelerinde **«İlk Güz,»** Sinop yöresinde **«İncir - Üzüm Ayı»**, Trabzon ve Tekirdağ taraf-

larında ise sadece «**Üzüm Ayı**» denilmektedir. Bu ad da, Haziran ayına takılmış olan ad gibi insan-doğa ilişkilerini yansıtmaktan çok, doğanın belli bir durumunu yansıtmaktadır. Öyleyken bu aya değgin söylenmiş özdeyişler, insan çabalarının yönünü işaretlemesi açısından ilginçtir :

«Kirazı yedin dağa, üzümü yedin bağa var.»

10 — Ekim Ayı

Ekim Ayı, insan-doğa mücadelesinin sona erdiği, harmanların kaldırıldığı, ineklerin yayladan indirildiği aydır. Bu ay içerisinde, halk (kapalı köy ekonomisi çerçevesinde) işsiz-güçsüz kalır. Çalışmayan insana «avare» diyen halk, bundan esinlenerek, bütün işlerin bittiği Ekim Avı'na «**Avare Ayı**» ya da «**Havara Ayı**» adını vermiştir.

11 — Kasım Ayı

Bu ayın halk takviminde iki adı vardır : «**Kaç Ayı**» ve «**Gazel Ayı**».

Bu adlarkan ikincisi, insan-doğa ilişkilerine değgin bir nitelik taşır. Bilindiği gibi köylülükte, kimi ağaçların yaprakları, evcil hayvanların altına serilmektedir. Güzün son ayı olduğu için Kasım Ayı içinde sararmış yapraklar tamamen dökülür. Köylüler de, dökülen bu kuru yaprakları toplayarak depolarlar. Halk dilinde «gazel» ya da «hazel» diye adlandırılan yaprağa istinaden bu aya «**Gayel Ayı**» adı verilmiştir halk takviminde.

İlk ada gelince... Bu adın insan-doğa ilişkisi ile hiçbir ilintisi yoktur. Öyleyken, hayvancılığın önemli bir dönemini (hayvanların çiftleştirilmesi dönemini) simgeleştiren bu ad, tıpkı Mart Ayı'nın adı gibi, halkın manevî değerlerini üretim süreci içerisinde oluşturduğunun kanıtıdır.

12 — Aralık Ayı

Bu aya, genellikle, «**Kara Kış**» (Erzurum, Erzincan, Giresun, Van) bazı yerlerdeyse «**İlk-Karakış**» adı verilir. İnsanların doğa ile olan bütün bağlantılarının kesildiği bu ayın bu biçimde adlandırılması, doğanın durumunu yansıtması açısından ilginçtir. Bununla birlikte kimi yörelerde (Trabzon) bu aya yakıştırılan ad, - «**Sığırkoyan Ayı**» - çok yönüyle insan-doğa ilşikilerini yansıtacak bir niteliktedir. Gerçekten de bu ay içerisinde hayvanlar, ahıra bağlanıp, «**Orak Ayı**»nda depolanan otlarla beslenmeye başlanır. «**Sığırkoyan Ayı**» da, bu durumu simgeleştirir.

SONUÇ

Bu çözümlememizde, halk sanat ürünlerinin geniş ölçüde üretim faaliyetlerine bağlı olduğunu öne sürerken, altyapı- üstyapı ilişkilerinde, çoktan eskimiş bir anlayış olan «**birs bir tekabül**»e yakınlık duyduğumuz sanılmasın. Çünkü Engels'in de belirttğli gibi «Siyasi, hukuki, felsefi, dini, edebi, artistik v.b. gelişimler, ekonomik gelişime dayanır. Fakat bütün bunların hem yek diğerleri üzerine hem de ekonomik temele etkileri vardır. Ne, **sebeb ve etken** olma **sadece** ekonomik duruma özgüdür ne de geri kalanlar hep edilgen (pasiv) sonuçlardır.» Bununla beraber, yazımızın «Giriş» bölümünde de sözünü ettiğimiz gibi, feodal toplumlarda, sömüren-

sömürülen ilişkilerinin **dolaysız** bir nitelik taşıması, çözümlememizi bu anlayışa yakın bir yere vardırmıştır. Öyleyken, bu kısa çözümlemenin ışığında, şu sonuçlara varmak, yanlış olmaz kanısındayım :

— Kapitalizm-öncesi toplum biçimlerinde, insan ile doğa arasında bir bütünlük vardır ve bu **bütünlük,** geniş ölçüde, sanatsal yaratımlarda yansımaktadır.

— Halk, bütün değerlerini üretim süreci içerisinde oluşturmaktadır ve bunların hepsi, toplumsal hayatla bir **uyum** halindedir.

— Bu değerlerin anlaşılması, halkın yaşama biçiminin bilinmesine bağlıdır.

Kişisel derlemelerimin dışında yararlandığım kaynaklar şunlardır :

1. Azmi Güleç, «**İklim ve İklime Dair Ata Sözleri**», Türk Folklar Araştırmaları, Sayı: 252, Temmuz 1970.

2. M. Fahrettin Kırzıoğlu, «**Oniki Hayvan Üzerine Dönen Yıllar ve Türkçe Ay Adları**», Türk Folklar Araştırmaları, Sayı: 11, Haziran 1950

3. Dr. M. Muhittin Kırzıoğlu, «**Örtülü'de Halk Takvimi, Çevre Ağızı, Ağaç ve Ot Adları,**» Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 262, Mayıs 1971.

4. Doç. Dr. M. Kemal Özergin, «**Halk Takviminde Aylar**», Türk Folklor Araştırmaları, Sayı: 238, Mayıs 1969,

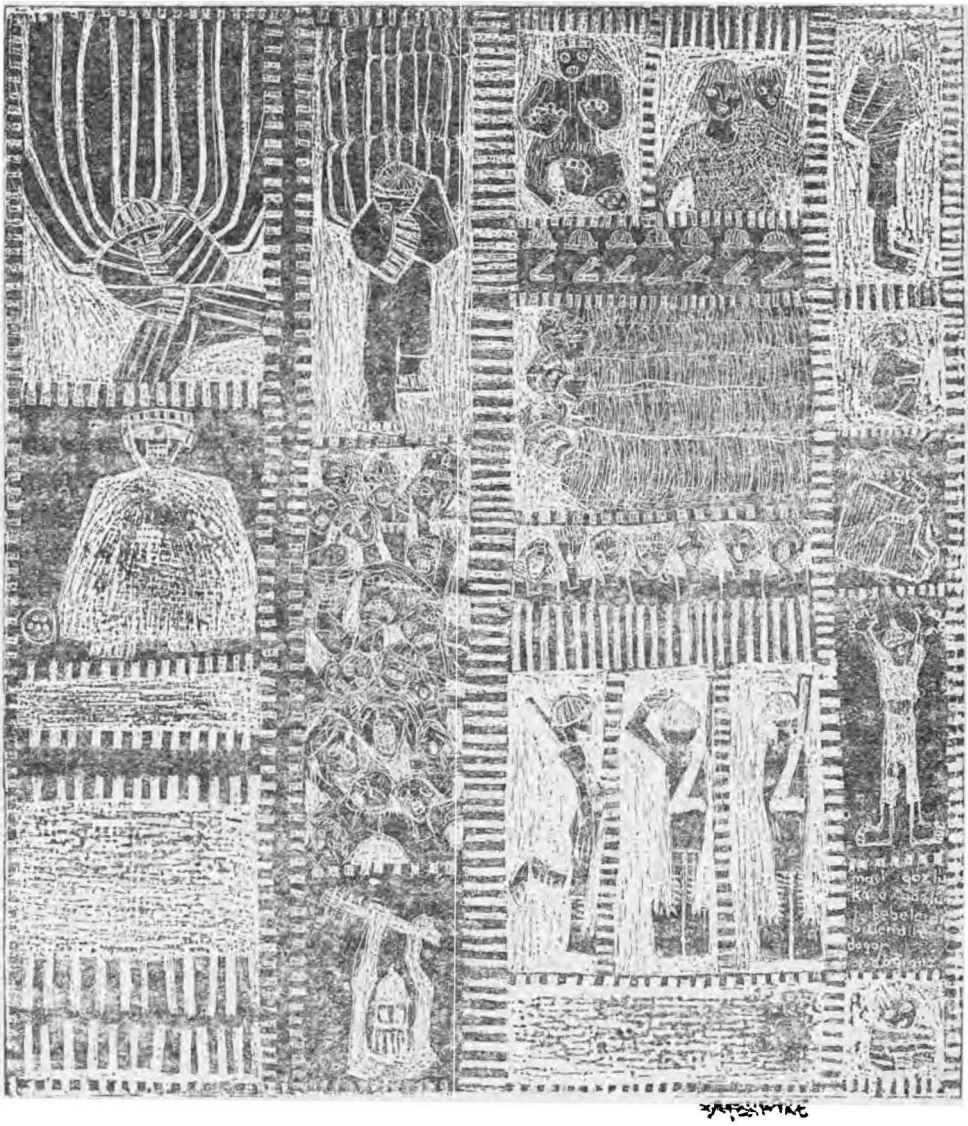

AYDIN HATİPOĞLU

AĞAÇ

Göz yaşılı gül yapraklarını okşar gibi
Yepyeni bir şey getiriyorlardı
Çatladı çatlayacak
Çiçek domurları gibi
Doldu dolacak
Buğday başakları gibi
Patladı patlayacak
Fırtınalar gibi
Susuyorlardı
Dağlar susuyorlardı
Kelebek kanatlı sabah rüzgârı
Bir kuş sesini taşıyordu uzak sevgililere
Kuşlar susuyorlardı

Sazlarını dallarına asıyorlardı kurumuş bir ağacın
Irmaklar ığıl ığıl bir çileyi eğiriyorlardı
Dağların yamacına vurup vurup sularını
Yüreği çifte su verilmiş
Gözleri umut yeşili
Kızlar geliyordu akıllarına
İpek tüller ürperiyor
Ilık nefesler titreşiyordu
Kızların ölümle geliyordu dağlar aklına
Ölümle geliyordu
Gerçeğin çelik yüzünü seçmenin coşkusu
Ölümü hiçliyordu
Irmaklar susuyordu

Utanıyordu ağaç kurumuşluğundan
Utanıyordu ağaç yapraksızlığından
Bir gölge bile veremiyordu onu böyle donatanlara
Bir yaprak
Bir çiçek
Bir meyva
Bir gölge bile veremiyordu
Ve bir tüy düşüyordu çırpınan bir kanattan
Gökler çelik çemberini çakmış çağlar üstüne.
Gökler susuyordu.
Yüreği çoğul çoğul elleri yumruk yumruk
Kızlar geliyordu akıllarına
İnancı akılla yoğuran
Kan
Kıvılcımlanıyordu
Kızların kuşkuyla geliyordu dağlar aklına
Ölümle geliyordu

Dinelip bir türküye başlıyorlar
Uzayın sükutu çatlıyor bir ucundan
Rüzgârlar sesleri dağdan dağa taşıyorlar
Dağlar devrilip devrilip geliyorlar
Sesler
Çiçek tozları gibi bir uyanışı döllüyorlar
Irmaklar çatlayıp çatlayıp geliyorlar
Ağaç bakıyor göklere gökler bulut bulut
Ve yeryüzü
Ve toprak
Ellerinde şafağı taşıyan kızlar geliyor akıllarına
İnce bir düş içinde gül memeler üşüyor
Kızların suskuyla geliyordu dağlar aklına
Ölümle geliyordu
Derken
Ağacın kökünden doğru bir ince sızı
Dört kişi zorla sürüklüyordu bir yavuklu kızı
Kızların zulümle geliyordu dağlar aklına
Ölümle geliyordu
Ağaç her şeyi biliyordu.

Şairin yakında yayımlanacak
«HOYRAT» adlı kitabından

WİLLİAM MORRİS

KRALIN DERSİ

Çağının ve uyruklarının ulu hakanı, Macaristan kralı Mathias Corvinus'un kulağına bir keresinde (ama ne bir keresinde ya!) köylülerinden bazılarının (ama ne bazılarının ya!) gün batımına kadar durup dinlenmeden çalıştıkları halde karınlarını bir türlü doyuramedıkları çalınmış. Bunun üzerine kral danışmanlarını toplamış; toprak beyleri ve kâhyaları gelsin diye ferman buyurmuş; ve de işin aslını astarını onlardan sual etmiş. Kimi şöyle, kimi böyle demiş, hepsi de aynı masalı anlatmışlar ona: Efendim ırgat kısmı kanlı canlı olurmuş, üstelik, bal gibi çalışabilirlermiş. Yiyeceği kadar yermiş de kalanını artırırmış. Bunlar öylesine hin oğlu hin ve öylesine nankör olurlarmış ki en azından beyleri kadar çalıştırılmazlarsa işin sonu kötüye varırmış. Çünkü, bu açgözlü edepsizler, ne versen, bir o kadar fazlasını isterlermiş. Hani Tanrı bahçesindeki atalarımızın başına geldiği gibi, zenginlik nedir bir öğrenmesinler, alimallah yoksulluğun ne olduğunu da ossaat öğreniverirlermiş, diye anlatıp durmuşlar. Onlar konuşadursun kral

ağzını açıp tek lâf etmeden dinlemiş. Dinlemiş ya, içine de bir kurt düşmüş, yoksa bunlar yalan mı söylüyorlar diye. Bundandır, danışmanlar bir karara varmadan dağılmışlar. Ama Matthias, tüm krallar gibi, adaletli bir kralmış. Üstelik o eski derebeylik çağında bile birçoklarından daha yiğit bir erkişi imiş. Dolamış mı bu işi parmağına. Masal bu ya, iki üç güne kalmamış, gözünün en kestiği beyleri ve danışmanları bir araya toplamış. Atlı bir gezintiye hazırlanmalarını söylemiş. Hazırlıklar tamamlanınca danışmanlarıyla beraber yola koyulmuş. Dere, tepe, düz gitmişler. O günlerde adet olduğu üzre o pırıl pırıl elbiseleriyle geçtikleri yerlerde herkesleri imrendirmişler. Gide gide bir köyden geçip ırmak kıyısına bakan güneşli güney yamaçları üzerinde bir sürü insanın habire çalıştığı bir bağa varmışlar. Benim masal, bu ırmağın Tuna mı, Theiss mı ya da bunlardan da başka bir ırmak mı olduğunu belirtmiyor. Ne diyorduk? Evet, anladığıma göre, yaz sonu, ya da güz başlarıymış. Asma çubuklarında üzümler kendilerini yeni yeni göstermekte imişler. O topraklarda bağbozumu geç olur, bazı üzümler ilk don vuruncaya değin toplanmazmış. Böyle üzümden yapılan şarapsa daha bir sert, daha bir tatlı olurmuş. Herneyse, burada erkek, kadın, kız-kızan köylüler habire çalışıp duruyorlarmış. Kimi asma çubuklarının aralarını çapalıyor, kimi silme gübre dolu küfeleri bayır yukarı taşıyor, tatmayı aklından bile geçiremeyeceği meyveler, ağzına süremeyeceği şaraplar için yırtınıp duruyorlarmış. İşte buraya varınca kral durmuş, atından inmiş, bağın taşlı yamacından yukarı tırmanmaya başlamış. Beyler de peşisıra seğirtmişler, bir yandan da onun ne yapmak istediğini öğrenmeye can atıyorlarmış. Kral ise, hemen ardındakine dönmüş, gülümsemiş, «İşte beyler,» demiş, «bugünkü oyunumuz bu. Hem de öyle bir oyun ki yepyeni bir erdem çıkacak bundan.» O beyse sırıtmış öylece.

Ama köylüyü sorarsan, bu neşe dolu beylerden ödü patlamış. Bana kalırsa, kralı tanımamışlar. Çünkü o güne dek bir teki bile, yüzünü görmemişmiş. Kralı, Ulu Hakan, bir yiğit savaşçı diye bilirlermiş. Oysa gerçekte yıl boyunca çalıştıkları günlerin tam karşılığını toprak beylerine ödemekle yükümlü olduklarından, ve kendi aileleri hesabına çalıştıkları günlerde ellerine pek az geçtiğinden, başlarındaki beyin Türk ya da Macar olması pek o kadar önemli değilmiş.

Evet... Kralı pek tanımamışlar ya, o zengin beylerin arasında kendi beylerini görür görmez tanıyıvermişler, fena halde de korkmuşlar. Korkmuşlar ama, bu güçlü kuvvetli adamlardan, bu besili atlardan kaçmak boşuna imiş. O köylüler ki, gün ışımadan koyulmuşlarmış çalışmaya; şimdi ise öğle olmasına bir saattan az vakit kalmışmış: Üstelik kralla beylerin yanında, bağ çitlerinin öte tarafında saf tutmuş, keskin bıçak gibi hayın hayın bakan, oku tam hedefine yapıştırıveren dağlı İtalyanlardan bir muhafız takımı varmış. O yüzden kaçamamış fukaralar; iyisi mi bu gelenleri görmezlikten gelip işimize devam edelim demişler. Bir de kendi kendilerine şöyle diyorlarmış: «Bak oğlum, de ki boynunu kılıçtan sıyırdın, bugün var kuvvetinle çalışmazsan, yarın yiyecek ekmek bile bulamadığının resmidir. Hem, olur a, bakarsın keseceklerini keserler de sağ kalırsın, işin ucunda

ırgatbaşı olmak da var.»

Bu sırada kral aralarına girmiş demiş ki: «Hemşerilerim, ırgatbaşı hanginiz bakalım?»

Saçına ak düşmüş, gücü kuvveti yerinde dinç biri çıkmış aradan: «Irgatbaşı benim. beyim,» demiş.

Kral, «Ver bana kazmanı öyleyse,» demiş, «bu beyler bambaşka bir oyun ile gönül eğlemek istediklerinden ve benim maiyetimde bağ çapalamaya can attıklarından çalışmayı kendim yöneteceğim. Ama sen dur ki yanıbaşımda, yanlış bir buyruk verirsem, var, doğrusunu söyle bana; diğerleriniz baksın keyfine.»

Irgatbaşı ne desin? Kendi beyine bakmış. Beyi ise kafasını «Yapsana ulan herifin dediğini, köppoğlu köpek,» dercesine sallar dururmuş.

Eh, ırgatbaşı çarnaçar, vermiş kazmayı kralın eline. Kral, yallah davranmış asma çapasına, bir yandan da kendilerine düşen işi yapmaları için başlamış beylerine buyruklar vermeye. Irgatbaşı, kimine «aferin!» kimine ise «olmadı» diyormuş. Bir görmeliymişsiniz beyler ve de şövalyeler işe girişince o kadife kaftanların nasıl sıyrılıp atıldığını, o nadide Felemenk kızılı harmanilerin toza toprağa nasıl bulandığını.

Bir coşku, bir heves, koyulmuşlar çalşmaya. Bağ çapalama oyunu çoğunun hoşuna gitmiş. Ama, kırmızı cüppesini çıkarmış biri varmış ki aralarında, Bremen okkasıyle yüz florin eder, şimdiki erkeklerin düşünü bile görmeyecekleri sırmalı ipek tülden nadide acem işi cepkeniyle öylece dururmuş. Kral, en büyük ve en havaleli gübre küfesini dağdan indirip çıkarma işini vermiş ona. Bunun üzerine o ipekli beyin suratına bir gülümseme gelmiş oturmuş ki, görülecek şeymiş. Oradaki tüm beyler de gülüşmüşler. Adam dönüp giderken kimse duymamış ama, «Gübre taşımayı buyuran şu orospu çocuğuna hizmet ediyorum, şu tanrının işine bak sen» demiş. Çünkü, siz bilmezsiniz ama, bu kral dünyanın en yiğit savaşçılarından biri olan babacan kral, John Hunyad'ın oğluymuş; oğluymuş ya anası nikâhsızmış.

Evet. Bir süre işi yürekliliklе sürdürmüşler. Kazmalar toprağı yararken ortalığı kahkahalar çınlatmakta, çakmak taşlarından kıvılcımlar saçılmakta, dört bir yanı toz duman bürümekteymiş. Gübreyi taşıyan o klaptan çatkılı soylu kişi ise bayır aşağı inliyor, çıkıyor, geçmişine geleceğine küfredliyormuş. Soylular birbirlerine, «Bakın hele, şu soysuzların işini soylular yaptı mı, soylu kanı, edepsizlerin kanını nasıl gölgede bırakıyor; bizim vurduğumuz üç kazmaya karşılık şu ciğeri beş para etmezler bir tane vururlar,» diyorlarmış. Oysa bir tekinden olsun geri kalmayan kral hiç de gülmüyormuş. Bu arada ise öbür fukaracıklar, hâlâ korkudan bitik, birbirlerine tek söz edemeden öylece yanyana bekleşip duruyorlarmış. Korkuları onları orada kesivereceklerinden değilmiş, şu kuşku varmış içlerinde: «Bu yüce ve güçlü beyler ve şövalyeler, bir insanın düşüp can vermeden ne kadar çalışabileceğini görmeye gelmişler herhal; yıllık angaryamızın günlerini art-

tırdılar mı, şapa oturduğumuzun resmidir.» Yürekleri ağızlarına geliyormuş.

İş o hızla sürmüş gitmiş. Gökte güneş yükselmiş, öğle olmuş, ikindi olmuş. Durmadan çalışan beylerde gülme filan kalmamış. Kazma, kürek vuruşları ağırlaşmış. Bu arada da gübre taşıyan soylu çökmüş dağın yamacına, ırmağı seyre koyulmuş. Oysa kral, inatla çalışıp duruyormuş. Ar belasından olacak öbür beyler de ondan geride kalmıyorlarmış. Ancak, kralın yanıbaşındaki, kazmasını küttedek yere bırakıvermiş, bir de sunturlu küfür koyvermiş. O ünlü Kara Çete'nin gözünü budaktan sakınmaz, kara sakallılarından biriymiş bu kişi. Kral gözü pekliğinden dolayı onu çok severmiş. O yüzden, «Hayrola, ne o Başefendi?» diye sormuş.

«Bir şey yok beyimiz,» demiş adam, «Şuradaki ırgatbaşına sorun nemiz olduğunu, söylesin.»

Kral, «Irgatbaşı, bu güçlü şövalyelere de ne oluyor? Yanlış buyruklar mı veriyorum yoksa onlara?» diye sormuş.

«Yok beyimiz. Onların keyfini kaçıran kaytarıcılıktır. Bezdiler. Şaşmamak gerek buna. Tez koşuyorlardı. Üstelik kanları da soylu kanı,» demiş ırgatbaşı.

«Öyle mi bey,» demiş kral, «bezivardiniz ha?»

Kral böyle deyince, diğerleri başlarını eğip tek lâf olsun etmemişler. Aralarında bir tek Başefendi, yürekli bir kişi olduğu ve de yalan nedir bilmediği için ortaya çıkıp şöyle demiş: «Kralım, amacınızı anlıyorum. Bizi bilgelik öğüdü vermek için getirmişsiniz buralara. Doğrusunu söyleyeyim, ben fazlasına dayanamayacağım. Birşeyler yemeye gidiyorum. İyisimi, varın siz onlara verin öğüdünüzü! Şayet, efendim. Siz papazlık edecekseniz çömezliğinizi ben yapayım. Şimdi izin verir misiniz bu ırgata bir iki şey sorayım.

«Oldu,» demş kral. Yüzünü de sanki bir düşünce bulutu kaplamışçasına adamın yanına gelmiş.

Bunun üzerine Beylerbeyi doğrulup kalkmış, hayın hayın bakarak ırgada sormuş: «Hemşeri, biz ne kadardır çalışmaktayız burada?»

«Yukarıdaki güneşe bakılırsa, şurada iki saat kadar bir şey oldu,» demiş ırgat.

«Bu süre içinde bizler sizin işinizin ne kadarını yapmış olduk ki?» diye gene sormuş, Başefendi, ama gözünü de kırpmış.

Irgat ister istemez gülümsemiş, «Beyim,» demiş, «sözüme alınma ya, ilk yarım saatte bizim işimizin kırk beş dakikalığını, ondan sonraki yarım saatte eh şöyle bir otuz dakikalığını, üçüncü yarım saatte on beş dakikalığını, dördüncü yarım saatte ise olsa olsa iki dakikalığını yaptınız.» Yüzündeki gülüş silinivermiş, ama gözlerine bir yalım oturmuş: «Şimdi de sanırsam, bugünkü çalışmanız son bulmuştur. Gidip yemeklerinizi yiyeceksiniz. Tatlılarınızı yiyip içkilerinizi içeceksiniz. Bizleri sorarsanız, bir kopa-

rımlık çavdar ekmeğimizi yiyecek, güneş batıp ay ışığı yere gölgeler saçıncaya dek çalışacağız. Sizlerin nerede ve nasıl uyuyacağınızı, gece bastırıp yıldızlar parıldadığında hangi beyaz vücutları saracağınızı bilemem. Oysa biz, daha yıldızlar sönmeden işlerimizin başına döneceğiz. Varın düşünün! Sizler, yarın evlerinize dönerken ne gibi eğlenceler ve oyunlar düzenlersiniz, bilemem. Oysa bizler, yarın buraya döndüğümüzde, dün sanki yokmuş gibi değişen hiç bir şey olmayacak. Bizim uğraşımızda mola diye birşey yoktur çünkü. Yarın da, öbür gün de biz gene aynı işe başlıyor olacağız. Bu sürüp gider böylece. Yeter ki günün birinde yarın diye birşey kalmasın. Bundan ötürü, bizlere yeni bir vergi ya da haraç yüklemek geçiyorsa aklınızdan, ne olursunuz, bir kez daha düşünün, kaldıramayabiliriz, hani. Bunu şu kadarcık bir korku duymadan söylüyorum, çünkü şu beri yandaki kara kadife kaftanlı, boynunda altın zincir bulunan adamın kral olduğunu anlıyorum. Onun güçlü kılıcının önünde bunca düşman dururken, söylediklerimden ötürü beni kesmeye kalkacağını sanmam.»

Bunun üzerine Başefendi, «Ey kralımız,» demiş, «bitireyim mi şu adamın işini, yoksa sizin adınıza mı çekiyor bu söylevi?»

«İlişmeyesini» demiş kral, «kulak verin ırgatın söylediklerine beyler. Ey danışmanlarım. Biri bizim düşündüklerimizi söyledi mi, ondan başka düşünceler doğar. Benim size vereceğim bir öğüt daha var, ama şimdilik tutuyorum kendimi. Haydin beyler, oturalım, yiyelim yemeklerimizi.»

Ardından kral ile soylular, o püfür püfür kavakların altındaki ırmak kıyısına varıp oturmuşlar. Yiyip içmişler. Çok da hoşnutmuşlar. Kral, lop etlerin ve okçuların şaraplarının büyük bir kısmının asma çapacılarına verilmesini buyurmuş. Irgatbaşıya bir altın, her ırgada ise üç gümüş akçe vermiş. Bunları alınca sanki dünyalar ırgatların olmuş.

Kral ve beyleri akşam serinliğinde atlarına binip yola koyulmuşlar. Kral, kara kara düşünmekte, susmaktaymış. Sonunda, yandaki Başefendi dayanamamış «Son öğüdünüzü versenize bana, ey kralımız!» demiş.

«Aslında sen bilirsin bunu,» demiş kral, «ırgatla öylesine akıllıca konuşmazdın yoksa. Söylesene bana, nedir senin sanaatın, onlarınki ne? Çömlekçi çömlek yapar, kimi şunu, kimi bunu yapar, ya sen ne yaparsın? Neyle geçinirsin?»

Başefendi şöyle cevap vermiş: «Çömlekçi nasıl ki çömlek yapar geçimini sağlarsa biz de yoksulları soyarız.»

Bunun üzerine kral, «Benimki ne öyleyse?» diye sormuş.

«Sizinkisi de bu hırsızların başı olmaktır. Gene öbürlerininkinden kötü sayılmaz.»

Kral gülmüş :

«İşte bunu aklından çıkarmayasın. Irgatbaşı konuşurken neler düşündüğümü söyleyeyim. Senin gibiler, ya da ben ırgat olsak, elimize bir kılıç,

o yoksa bir mızrak, o da yoksa bir çit odunu alırdık. Diğerlerinin de öyle yapmalarını söylerdim. Başlardık yürümeye. Bir sürü insan olurduk. Sefil bir hayattan gayri yitirecek bir şeyimiz olmadığından savaşa tutuşur, beylerin, kralların, tefecilerin zanaatlarına son verirdik. Dünyada tek zanaat kalırdı: Kendimiz için çalışmak, öylece neşe içinde yaşamak...»

Başefendi, «Demek ki öğüdünüz bu. Bunu öğütleseniz kim kulak asardı ki buna?» demiş.

Kral da demiş ki: «Kral çıldırdı diye, bir krallar tımarhanesine tıkarlar. O yüzdendir ki bunu öğütlemeye çekiniyorum. Ama, ergeç öğütlenecektir bu.»

«Ve de dinlenmeyecektir,» demiş Başefendi, «ancak, dünyanın yararına olan şeylerin başını çeken ve mücadelesini yapanlar bir yana. Bizim mesleğimiz daha yüzyıllar boyu güvenilir durumdadır.»

Bu arada kral sarayına varmışlar. Yemişler, içmişler ve uyumuşlar. Dünya da eski haliyle sürüp gitmiş. Yıl 1888'miş.

Çeviren : Gülümser SOLMAZYAPRAK

OSMAN ÇOBANOĞLU

VURA VURA

Çıtak Omar, koyunları ahırdan saldı. Topal eşşeği yedekledi. Helimoluğuna sulamaya gitti. Bacısı Emine de, o gelinceye dek, hayvanların altını kürüyüp samanını dökecek batmalara. Babası öyle buyurdu.

Kış ikindisi, güneşi dağların ardına geledi. Adatepe, Çat Köyünü gölgeledi.

Her yan kar. Dağlar, taşlar, koyaklar aksüt gibi. Deliksiz ak. Yalnız Şeykem'in başı, güneşin son yalımlarıyla kızarıyor. Acı poyraz, buz buz ediyor sokakları. Anında, takır takır don tutuyor her şey. Kocaman kocaman izler, ufacık ufacık hayvan tersleri...

Günün son işlerinde, kıpır kıpır köy. Çocuklar, yaşlılar gelin kız... Herkes bir işin başında.

Helimoluğu'nu sucu kadınlar, er gelen hayvanlar doldurmuş. Sıraya girdi Çıtak Omar. Bekledi. Gözlerini çeşmenin kurnasına dikti. Suyun akısına daldı. Suyun akışı sürekli, hazlı. Bakmaya doyulmuyor. Uzun uzun süzdü. İmrendi. İçmek geldi içinden. Soğukla açlık alakoydu.

Soğuk, gittikçe azıttı. Bedeni toplandı. Sonra büzülüp kaldı, İçten içe titredi. Ellerini hohladı. Sonra da zıplamaya başladı. Olduğu yerde devinip durdu.

Hatıllar boşaldı. İkinci hatıla sürdü koyunları. Topal eşşeği de birinci hatıla, tam oluğun önüne çekti. Demin bakıp imrendiği yere koydu. Topal eşşek, az nazlandı. Sonra suyun oluktan dökülen yerinden içmeye durdu. Koyunlar sessizce, sıralanarak bandılar. İçmedi demesinler, diye ağızlarını

buzlu suda bir süre beklettiler. Sonra yola indiler. Aksaman gevişlerini getirip çiğnemeye başladılar. Bıkıp usanmadan, hep aynı şeyi çiğniyorlar. Burunları sümüklü, karınları çökük, yünleri kırılmış koyunlar...

Hasan Çavuşun Sarı Musta, ata binmiş, elli koyunla beş ineği, taylı bir kısrağı önüne katmış, karları tozutarak geliyor, Çalımla kasılıyor atın üstünde. Üşümesine karşılık inmiyor atten.

«Çalımlı çardak, boklu bardak,» diye geçirdi Çıtak Omar içinden. Sonra: «Anasını, bacısını...» diye geçti yedi sinsilesine.

Sarı Musta tam Çıtak Omar'ın dengiinde, «Dop bilş!» deyip atı durdurdu. Gemini çekip üzengiledi. At, şaha kalktı. Çıtağı tepeleyecek gibi, iki ayağını ilkin havaya, sonra ileri çırpitti. Hınçla baktı Çıtak Sarı Musta'ya. «Geçmişini, geleceğini...» diye sövdü yüzüne karşı. «Döneğin oğlu!»

Sarı Musta, duymazdan geldi. Suç bastırırcasına :

«Çek ülen goyunlarını!» diye çıkıştı.

«Tamam,» dedi Çıtak. Aynı hınçla: «Gediyorlar.»

«Eşşeğini de çek!»

«Doysun da...»

«At ordan içecek.»

«İçsiin!»

«At beklemez. Senin eşşek öteden içsin. Uyuzlu bir eşşeğin var, onun da muğarın gözünden sulan be!»

«Uyuzlu muyuzlu. Ne edelim. Yeter bize bu!»

«Çek ülen, yüze mi gelin?»

«Az galdı. Bekle ıcık.»

«Çek derim sana bel»

«Çekmesinden başlattırma.»

«Ne olur?»

«Bacıyın...»

«Senin bacıyın...»

«Senin...»

«Senin...»

Yalakların kıyısı buz bağlamış. Gığıl gığıl, yıldız yıldız uzayıp kisalıyor. Kimi durgun yerlerde süt kaymağı gibi sürekli kalıplaşmakta.

Topal eşşek doydu. Geri çekildi. Sarı Musta, atı sürdü yerine. Bir süre bekledi. Sonra atın gemini çıkardı. At içmiyor suyu. Çalım satıyor. Ağzını

suya dokundurup çekiyor. Koyunlar ot samanı yediklerinden, hemen birbiri üstüne yığılıverdiler.

Çıtak Omar, koyunlarını sürdü. Eşşeğini de yedeğine aldı. Tam yürüyeceği an :

«Goçları vuruşduracağız,» dedi Sarı Musta. «Bekle!..»

«Bizimki ufak,» diye karşılık verdi Çıtak Omar. «Dahı yeni toklu. Vuruşamaz sizin goca goçla.»

«Vuruşduracağız ülen! Bekle, dedim bekle!»

«Olmaz ülen!»

«Olacak!..»

Çıtak Omar, aldırmadı. Sürdü koyunlarını. Sarı Musta, atı koydu. Omar'ın koyunlarını çevirdi. «İlle de vuruşduracağız.»

«Vuruşduralım,» dedi Omar sonunda. «Vuruşduralım ya cıllımak yok. Cıllırsan ananı...»

«Ne mızması be! Kiminki yenerse. Cıllıyanın bacısının...

«Gendi gendine salacağız goçları. Dutmayacağsın.»

«Tamam...

Omar, toklusuna güveniyor. Güveniyor ya, Sarı Musta'nın bir kancıklık yapacağından çekiniyor. Sarı Musta da, Omar'ın toklusunu tutup kendi ala koçlarına iyice bir dövdürmeyi düşünüyor. Çıtak Omar karşı koyarsa, onu da karın içine yatırıp iyice bir örseleyecek. Öcü var onda. Hasan Çavuş seçim kakışmalarında Omar'ın babasına alt olunca, doğru evine gelip çoluğuna çocuğuna buyruğu öyle verdi. «İtini itlerine, koçunu koçlarına, oğlunu oğlanlarına ezdirmeyi» boynuna borç etti. «Nasıl elin içinde alteder, yeni partinin adamı Kel Ali onu.» Öç alınacak. Hem de böyle alınacak.

«Gördüğünüz yerde çatın onlara. Aman vermeyin. Garısını, gızını daşlayın. Evine bacasına od tutuşdurun. Değilse siktirolun evden...»

Bu buyruk üzerine varıyor Sarı Musta, Çıtak Omar'ın üstüne. Çıtak Omar da Çıtak ha. Ufacık bir şey ya, oldum olası dövüşken. Altı yaşlarında cansız, kara kuru bir çıtak işte. Erkek kardaşı yok. Ölmüşler. Yalnız diye de gelen çatar. Dövüle dövüle döğüşmeyi bellemiş...

Sarı Musta, on bir yaşında. Uzun boylu, bakımlı, güçlü. Yeniyetme bir delikanlı sayılır. Korkak, yalnızken dövüşemez. Atar üter, tam üstüne varacağın an susar. Arka vereni olduğunda da ikirciksiz hır çıkarır. Çıtak Omar'ı da gözüne bir iyice kestiriyor. «Hazır denk getirmişken,» diyor içinden.

Çıtak Omar, «tas», dedi. Elini havaya kaldırdı. Kara toklu döndü. Yavaşça vurdu Omar'ın eline. Omar, iki boynuzunun arasını kaşıdı Kara toklunun. Toklu, hazlandı.

Sarı Musta, o en büyük ala koçlarını belinden tuttu. Üstüne bindi. Omar'ın kara toklusunun karşısına dikeldi. Koçtan indi. Koçun sırtını okşadı. Sonra hızla itti kara toklunun üstüne. Kara toklu, yana kaydı. Aldırmadı. Sarı Musta, yeniden itti. Gene vuruşmadılar. Kaçıştı her ikisi de. Geri geri gittiler. Durdular. Yörelerine bakındılar. Sonra Omar kara tokluyu, Musta ala koçu itti karşılıklı. Boynuz boynuza geldi koçlar. Koklaştılar. Canları dövüşmek istemiyor. Sarı Musta hınçlandı. Bir daha bir daha itti ala koçu. Sonra arka arkaya birkaç yol daha itti. Omar da aynısını yaptı. Koçlar hınçlandı. Geri geri gittiler. Başlarını yere eğip seğirttiler. Olanca güçleriyle «Küüüt!» diye, her ikisi de bir anda vurdu birbirine.

Sonra gene, geri geri gidip seğirttiler. «Küüt!» diye vuruştular.

Kısa bir anda öyle kızıştılar. Geriye çıkıp olanca güçleriyle saldırıyorlar. Boynuzları «küüt, küüt!» ediyor her vuruşta. Vuruş sonu iki adım geriye düşüyorlar. Yerde birkaç yol takla atıyorlar. İyice yuvarlanıp karlara bulanıyorlar. Yünlerine yapışan karlarla birlikte, geriye geriye gidip birbirlerine hınçla saldırıyorlar. Gözleri kan kan. Öfkeden deli oluyorlar. Boynuz dipleri çatlıyor. Kan sızıntıları beliriyor alınlarında. Sonra alkanla yunmuş gibi oldular.

Çevrelerine tutucular toplandı gelip geçenlerden. Akşam karanlığı iyice çöktü. Soğuk keskinleşti. Omar'ın topal eşşeğiyle koyunları bir yana, Sarı Musta'nın atıyla koyunları, inekleri, kısrağı bir yana seçildiler. Ayrım ayrım, tortop bakıştılar hep.

Yaşlılardan biri :

«Çok tokuşdurmayın dayım,» dedi. Yazık olur mallara. Goyun soyu bere götürmez. Bir kel yerlerine vururlar da ölürler sonra.»

«Yok!» diye çıkıştı Sarı Musta. «Heç bi şeycik olmaz emmi. Benimki onu yıldırı.»

«Yıldıramazı» diye atıldı Çıtak Omar. «Benimki seninkini yıldıracak. Gör bak. Göryon ya seninki nasıl soluyor. İt eniği gibi eyice...»

Koçlar terledi. Kana bulandılar. Ak karın üstü al al beneklerle doldu. Durmadan vuruşuyor koçlar.

Sarı Musta, bir an öne geçti. Bir sıçrayışta kara tokluyu tuttu. Ala koç o an, son gücüyle vurdu. Kan tepesine çıktı. Omar'ın. Taş aradı yerden. Bulamadı. Sonra elindeki pelit deyneği kaldırdı. Tam vuracağı an tuttular. Sarı Musta'yı da tuttular.

Kara toklu hınçlandı, hınçlandı. Arka arkaya üç kez vurdu. Ala koç yere yıkıldı. Kara toklu birkaç yol daha vurdu. Sonı gücüyle vurdu. Ala koç yuvarlandı, yuvarlandı. Çok yuvarlandı. Sonra devinsiz, kalakaldı karların üstüne, Neye uğradığını bilemedi. Bayıldı.

Ala koçu kaldırdılar. Gene saldırdı kara toklu. Gene vuracaktı ki tuttular. Birbirinden uzaklaştırdılar. Kara toklu duramıyor. Saldırmak, saldırmak istiyor.

Koyunları, yöreklerine sürdüler. Sarı Musta'nınkiler yokuşa, Gekliyakaya doğru ağdı. Çıtak Omar'ınkiler de Dutdibi yoluna dizildiler. Kara toklu dizilden ayrıldı. Geri döndü. Bir koşuda yetti ala koça. Birkaç kez daha vurdu. Sonra yokuş yukarı kaçmaya başladı ala koç. Kara toklu da arkasınadn seğirtti. Yettiği yerde vurdu. Sonra gene tuttular. İyice ırattılar. Sarı Musta'yla Çıtak Omar'ı da kendi yörelerine ittiler, dövüşmesinler diye.

Babası, ahır kapısında karşıladı Çıtak Omar'ı. Öfkeden gözleri kızarmış.

«Nerede kaldın len, hayvanoğlu hayvanın doğurduğu...» diye çıkıştı.

«Heeeç!» diye karşılık verdi Çıtak. Umursamadı bile. Daha bir hınçlandı babası. Dövecek gibi :

«Kiminle döğüştün gene itoğlu it..»

«Döğüşmedim bel»

«Bu toklu ne böyle yal»

«Dommuz ölüyün körü var. Tokuşturmuşsun işte ya. Yalan söyleme. Sinsilenden başlatmadan söyle. Kimin goçuyla, ne bok yemeye tokuşdurdun?»

«Döğenl»

«Döğmeycen del»

Çıtak Omar'ın yüzü güldü. Övünerek anlattı babasına. Sonra da böbürlü böbürlü :

«Baba,» dedi. «Babal»

«Hel»

«Bizim gara toklu ala goçu vura vura yıldırmadı mı?»

«Kimin ala goçu üle?»

«Sarı Musta'nın. Şu Hasan Çavuşun Sarının o en büyük ala goçunu! Vura vura yıldırdı. Bi göreceğdin. Nahıl yıldırdı yal Vura vurul Bir görmeliydin ay babal»

«Sen de döğüşdün mü?»

«Döğüşmedim. Döğüşeceğdim ya salmadılar. Bi salalardıl Ah ülen baba, bi göreceğdin be! Canım gara toklum! O ala goça nahıl vuruyo. Bi görmeliydin, derim işde. Vura vura yıldırdı eyice. Köylüler ne dedi biliyon mu?»

«Ne dedi ülen?»

«Eyice, dediler. Kel Ali'nin Hasan Çavuşa vuruşu gibi, dediler. He babal Sen de öyle vura vura mı yıldırdın Hasan Çavuşu?»

«Heye.»

Kel Ali, iyice kavradı durumu. «Bu domuzlara da ne oldu? Ülen bu do-

muz soylarına da ne oluyor giderayak...» diye söylendi kendi kendine. Sonra: «Ben onlara gösderiyim. Daha neler olacak, dur sen. Nerden gamçılanıyor piçler. Icık varlıklı olan, yoğsulu ezmeğe galkıyo. Vay dinine yandığımın gidişatı vayı»

«Ezemezler baba.» Vura vura yıldırıyız biz onları. Onlar ödlek!»

«Demek len, vura vura yıldırdı gara toklu ha! Yaşasın bel Bir kile arpa getir seğirt tokluya. Tez ol! Yaşasın be!»

Çıtak Omar, bir seğirtmede çıktı ağaç eneceği. Arkasından Kel Ali sevinçlendi :

«Sen de gözüme girdin ülen gidinin dölü. Vura vura! Yaşasın be! Vura vura yıldırdım Hasan Çavuşu. Goca köyün önünde eskisini ortaya döktüm. Sizin varlığınızca size hasımız, dedim. Şah damarına dokandım...»

Ahırdan gübre kokusu yükseliyor. Kara toklu meliyor sürekli. Çıtak Omar, ıslık çalarak iniyor merdivenleri. Kar, karanlıkları ışıtıyor.

Bir acı poyraz esti vura vura damlara. Dam saçaklarında buzlar. Sarkık, yatık, kopuk buzlar...

Hasan Çavuş, Kel Ali'nin örtmesinde durdu. Derin derin soludu. Ellerini huhladı. Çizmelerinin karını silkeledi. Sonra Ahır kapısında Çıtak Omar'ı gördü. Üzerine yürüdü hınçla. «Anasını avradını,» diye sövdü. Sonra elindeki at kırbacını olanca gücüyle vurdu. Kırbaç «Şraak!» diye boynuna dolandı Çıtak Omar'ın. Uğunuverdi oracıkta çocuk. Sesi hiç çıkmadı.

Hasan Çavuş, ahıra daldı, İki el kurşun sıktı salgaraya. Sonra :

«Üleeeyn Kel Aliiii! Çık ortaya üleyn cinsi bokluu! Oğlunu azdırıp goçları vuruşdurun öyle mi? Beri gel! Dışarı çık bakalım!»

Kel Ali'nin elindeki fener söndü kurşun yelinden. Bir an şaşaladı. Sonra Samanlık kapısını yordamladı. Samanı deştikten sonra, selenin içine koyduğu çalgı orağını buldu. Elini arkasına tuttu. Karanlıktan:

«Ne demek Isden Hasan Çavuş sen?» diye sordu. «Ev basmaya mı geldin?»

«Geldim! Ne olcak?»

Karanlıkta bir patlama daha oldu. Arkasından bir «çıt» sesi. Tabanca kurşun kıstırdı. Hasan Çavuş geriledi. Kapıda, kar ışığına tuttu tabancayı. Sürgüsünü sürüp çekmeden daha, Kel Ali :

«Hay anasını avradını...» diye olan gücüyle çirpti. Göğün ışığında debeleyen karaltıya hınçla çaldı orağı. «Vay anaam!» diye kıvrandı karaltı. Elinden tabanca düştü. Kel Ali bir, bir daha derken, sayısız orak çaldı. Çalgı orağının ağzı keskin. Biçip geçiyor değdiği yeri. Hasan Çavuş'un yargınından, boynundan, ayaklarından kanlar fıtıladı. Kanlar Kel Ali'nin yüzüne geldi ta.

«Vur! Vur baba, vur!» diye gürledi Çıtak Omar. Kel Ali, dikildi kaldı Hasan Çavuş'un başucunda. Derken, tüfek sesini duyan geldi. Gelen birikti.

«Bekçiyi çağırın.»

«Galdırın şunu bel»

«Işık yok mu?»

«Işıt, ışıt. Şuraya ışıt.»

«Mıgdar gelmedi mi dahı?»

«Üç el duydum ben!»

«Ben de...

«Orakla mı?»

«Bok mu arar elin ahırında?»

«Amanın bir sal. Seğirdin camıdan salı getirin deliganlılar!»

«Ölmüş bel Şimdi salı netçen?»

«Dokanmayın! Üstüne bir şey örtüverin.»

«Savuğa da ne den ya, azıtdı azasıca...»

ÇERNİŞEVSKİ'NİN ÖNEMİ

AHMET ADA

Dekambristler

Çarlık otokrasisine karşı, toprak köleliğinin kaldırılması için ilk ayaklanmayı 1825 yılında başlatmışlardır Dekambristler. Dekambristler fikrî gelişimlerini burjuva devrimlerinin esintisiyle geliştirip Rus kurtuluş hareketinin aristokratik cephesini temsil ederler. Bu dağınık ve örgütsüz hareketin öncüleri Rus Sosyal düşüncesine çeşitli yönlerden etkide bulunmuştur. Şöyle ki, bu burjuva kaynaklı hareketin materyalist temsilcilerinin temelsiz bazı yanılsamalarını bir kenara bırakırsak, Rus sosyal düşüncesine getirdiği, özgürlük, adalet, eşitlik v.b. gibi fikirler önemlidir. Hareketin halk kitlelerinden kopuk ve burjuva kaynaklı oluşu başarısızlığının kanıtıdır. Ama, inkâr edilmez bir gerçektir ki, Rusya'da Cumhuriyetçi bir geleneğin kurulmasında faal rol oynadılar hareketin öncüleri.

Dekambristlerin fikirlerindeki çelişkiler bugün eleştirilmiştir. Hareketin felsefesini temellendiren tasarı ve fikirlerin hangi süreçte devrimci, hangi süreçte ise gerici olduğu da gösterilmiştir. Dekambrist ayaklanmasının etkileri kendinden sonraki kuşağa, Herzen'le Çernişevski'ye kadar uzanır. Pek tabiî ki bu düşünürler de Rus sosyal düşüncesinin bir başka safhasını temsil eder.

Devrimci Demokrat Çernişevski

Rus sosyal-demokrasisinin kurucularından olan Çernişevski (1828-89) çok yönlü bir kişiliğe sahiptir: Devrimci demokrat aydın, utopyacı sosyalist, eleştirici, düşünür, romancı.

Çernişevski'yi, yeni bir sosyal gelişme teorisi üzerinde çalışan Belinski'yle, karmaşık felsefî düşüncelerinin arasından geleceğin devrimci teorisini temeliendiren Herzen'in etkilediğini görüyoruz. Burada, Herzen ve Çernişevski'nin teorilerini saptayalım: Herzen, toplumun gelişme safhalarını atlayarak utopik bir teori geliştirdi. Köylü ve köylülük meselesi üzerinde durarak bu sınıfsal kesimi sosyalist düzeni kuracak güçler olarak gördü. Çernişevski ise o dönemin başat meselelerinden «köylü reformu» konusunda liberallerin ortaya attığı görüşleri kıyasıya eleştiriyordu. Köylülüğü belirleyen feodal yapının ekonomik ilişkilerini eleştiriyor, köy komünü yoluyla sosyalizme ulaşan bir toplumu düşlüyordu. Otokrasinin ortadan kalkması için kitle mücadelesini öneriyor, sınıf çelişkisini görebiliyordu.

Çernişevski, o dönemde felsefe alanında da büyük bir boşluğu dolduruyordu. Klasik Alman felsefesini ve Hegel diyalektiğini sosyal bir tabana oturtuyordu. Ona göre bilginin kaynağı nesnel dünyadaydı.

Yaşadığı dönemde Rusya feodalizmin otoritesi altındaydı. Bu yüzden bazı meselelerde Çernişevski'nin tökezlemesi imkân dahilindeydi. O, Hegel diyalek tiğine materyalist muhteva kazandırırken materyalizminin kusurlar taşıması, sosyalizmi emekçi sınıfının kurabileceğini görememesi vb. Gerçi bir çok meselelere materyalist çözümler getirerek hayatın açıklanmasını bu açıdan verebilmişti. Mahiyeti ne olursa olsun çalıştığı alanlara sınıfsal bir karakter kazandırmıştı.

Onun, köy komünleri kurmakla sosyalizme ulaşılabileceği tezi utopyacı sosyalizmin örneğidir. Çernişevski'yi Herzen'le karşılaştırırken şu önemli ayrımı da saptayalım: Herzen, «diyalektik materyalizmin kıyısına kadar» gelip dururken, Çernişevski, sosyalizmin bilimsel teorisine Herzen'den daha yakındır. Herzen, 1848 devrimi yenilgisinin kötümserliğini üzerinden atamazken, Çernişevski ancak halkın yapabileceğine inandığı devrime umutla bağlanır.

Çernişevski'nin ekonomi politik alanındaki çalışmaları da burjuva iktisatçılığını tasfiye edici niteliktedir. Çernişevski, Maltusçuluğu kıyasıya eleştirmiştir. O dönemde İngiliz iktisatçısı Malthus, kapitalizmin ortaya çıkardığı işsizliği, sefâleti doğa kanunlarıyla açıklamaya çalışmıştı. Bu gerici iktisatçıya göre nüfus artışı geometrik sıra takip eder. Malthus, işsizliğin, sefâletin ortadan kalkması için, savaşı, salgın hastalıkları, felâketi gerekli görür. Ayrıca evlenmekten kaçınmak, doğumu tedbirlerle önlemek vb. gibi yapay çözümler önerir. Burjuvazinin bu ukalâ teorisyeni sınıf mücadelesini örtbas etmeye çalışırsa da tepkisi de Çernişevski ile Pissarev'den gelir. Bu teorinin saçmalığına karşı mücadele eder Çernişevski. Maltusçuluğun insandışılığını açıklayarak bilimdışılışını tanıtlar. Bir yandan eski ekonomizmi eleştirirken, öte yandan da «fabrika sahibi ile işçiyi aynı şahısta birleştirme» fikrini hararetle savunur.

Narodnizm ve Çernişevski

Rusya'da ilerici hareketlerden birini de Narodnikler başlattı. Bu köylü mücadelesinin ideologları Herzen ve Çernişevski'dir. 1870'lerde ideolojisi belirlenen hareket kısa zamanda pek çok taraftar buldu. İdeolojinin genel karakteristiğini ve ilkelerini özetleyelim: Bu küçük burjuva kökenli hareketin

ayırdedici özellikleri teoride ve pratik siyasette köylü demokrasisi ideolojisini savunmaktı. Kapitalizmin iç çelişkilerinin kesinlikle ortaya çıkmaması için - teoriye göre - feodal toprak ilişkilerinin köylüler lehine düzeltilmesi gerekti. Narodniklerin gerici kesimi «burjuva devrimi, proletaryanın çıkarlarına karşı olduğuna göre, burjuva siyasi özgürlüğünün bizim için gereği yoktur» gibi saçma, kapitalist gelişmeye karşı, dolayısıyle emekçilerin kurtuluşunu engelleyici fikirler ortaya koydu. Herzen ve Çernişevski ise sosyal gelişmenin nesnel kanunlarına göre hareket ediyorlardı. Bu farkla idealist Narodnikler'den ayrılıyorlardı. Örneğin Lavrov sosyal gelişmeyi ve tarihi belirleyen etkenleri öznel idealist bir yöntemle ortaya koyarken, Mihaylovski de aynı yöntemden hareket ederek Narodnizm'in ideoloğluğunu yaptı. Her iki düşünür de birtakım doğmalar ortaya attı. Bu düşünürlerin fikirleri şu noktada toplanıyordu: Kitlelerin tarihî gelişmelerdeki etkin rolünü inkâr ediyor, ilerlemenin ölçütü olarak «eleştirici tarzda düşünen» insanın rolünü ön plana çıkarıyordu. Felsefe alanında ise öznel idealizme kaymakla Çernişevski'nin gerisinde eklektik tarzda kalıp birleştiler.

Çernişevski Narodnizm'in kurucularından biri olarak bu hareketin evrimi içinde,köylü komün toplumundan sosyalizme geçiş tezini savunuyordu. Tarihî süreçte kitlelerin rolünü inkâr etmeksizin - toplumsal unsurları soyut bir açıdan yorumlayan öznel idealistlerin tersine - kitlelerin gelişmesine zorunluluk açısından baktı. Rus köylü utopyacı sosyalizm'inin teorisini geliştirdi. Toplumun sınıfsal mahiyetini kavrayarak, yazılarıyla sınıf bilincini yerleştirdi.

Nihilizm ve Çernişevski

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya çeşitli fikir akımlarıyla çalkalandı. Nihilizm, - o dönemdeki fikir akımlarının içinde - hiçbir fikre bağlanmayan ya da fikirlerin mutlak inkârı şeklinde ifade edilen akımdı. Turgenyev'in «Babalar ve Çocuklar» adlı romanı nihilist görüşün - daha doğrusu görüşsüzlüğün - yayılmasında etkin bir rol oynadı. Romanın başlıca kahramanı Bazarov tarafından o dönemin gerici nihilizmi şöyle açıklanıyordu :

— Biz faydalı saydığımız şeyler uğruna çalışıyoruz, dedi, şu zamanda her şeyden faydalı olanı, red ve inkârdır. Biz de red ve inkâr ediyoruz.

«Babalar ve Çocuklar'da Turgenyev Bazarov'u hem olumsuz, hem de ilerici bir tip olarak karikatürize ediyordu. Oysa liberal soyluların nihilizm'i ile devrimci demokrat aydınların nihilizm anlayışları farklı farklıydı. Bu farkı tahlil edip görebilmek sonraları mümkün olabilirdi.

Turgenyev ise devrimci demokratlara yandaş çıkmak isterken çok daha başka bir sonuca ulaştı. Aydın nihilizminin sözcülüğünü yaptı.

Çernişevski nihilizm'in gerici özüne karşıydı. Onun inkârcı tavrı somut hedeflere yönelikti: toprak köleliğini ve burjuva sistemini red. O dönem gerici yazarlarının «Babalar ve Çocuklar» romanını övgülere boğarken, Çernişevski'nin görüşlerini tahrif ederek, onu kasten «toptan inkârcı» göstermeye çalışmaları bu yüzdendi.

Çernişevski'nin Estetik Anlayışı

Çernişevski'nin üzerinde derinleştiği konulardan biri de estetik bilimiydi. Estetik'i diyalektik bir yöntemle açıklamasında, başka bir deyişle, insanın pratik faaliyetleriyle estetiği belirleyen etkenler arasındaki ilişkiyi belirtmekle Çernişevski önemli bir adım atmıştı bu alanda. Belinski, Herzen ve Dobrulyubov'u inceleyerek estetik konusundaki fikirlerini formüle etti. O dönemde, Belinski «güzel ile ahlâk kardeştirler; bir sanat eseri, gerçekten artistik bir eser ise, aynı zamanda ahlâkî'dir» diyordu. Yani bilimsel anlamda, estetiksel ile etikselin birliği ilkesini savunuyordu. Belinski, sosyal hayatta görülen bu birliğin sanat eserinde de aranması gerektiğini belirtiyordu. Estetik meselesinde gerçekçi bir tutum izleyerek «eleştirici gerçekçilik'i» yöntem olarak benimsedi Belinski. Dobrulyubov ise Belinski'yi özümleyerek materyalist estetiğin kurulmasında büyük çaba harcadı. O da sanatın önemini hayatın tezahürlerini yansıtmasında görüyor. Belinski'nin fikirlerini savunuyordu.

Çernişevski bu kuşağın içinde, estetiğin tarihini sosyal gelişmenin tarihiyle özdeşleştirip açıklayarak, ona diyalektik bir bütünlük kazandıran tek düşünürdü. İdealist estetik'i, yani duygu, zevk ve tadı sadece zihinsel bir faaliyet olarak gören bilimdışı tanımını eleştirerek yerine materyalist estetik'in - hiç değilse nüveleri bulunan - ilkelerini önerdi. Duygu, zevk, tad, fikir, tecrübe vb. gibi fenomenlerin öznel yanını, doğa ve insan hayatındaki Öz'ün nesnel görünüşü aracılığıyla açıkladı. İdealist estetik anlayışına karşı yürüttüğü mücadeleyi sanat eserlerinin tahlilinde de göstererek fikirlerini perçinledi. «Güzel» kavramını devrimci bir yaklaşımla ele alarak bu kavramın değişimine sınıfsal bir muhteva kattı. Ona göre «güzel» kavramının muhtevasını bireyin sınıfsal kategorideki yeri belirler; bir başka deyişle, burjuva için «güzel» olan emekçi için «çirkin» olabilir.

Pek tabiî ki, Çernişevski, Marx'ın materyalizmine uzak olduğu için tam anlamıyla kusursuz bir estetik'in ilkelerini ortaya koyamadı. Ama, gene de, 1860 yıllarının ilerici kuşağını temsil ediyor, 1853'de de sanatın kavramı meselesi üzerine şunları yazabiliyordu: «Sanatın başlıca ilkeleri, hayatta insanın ilgisini çeken şeylerin yeniden canlandırılmasıdır; çoğu kez, özellikle şiirsel eserlerde, hayatın açıklanması, hayatta rastladığımız görüngüler üstünde bir yargıya varmak da ön plana çıkar.» Sanatın gerçekle estetik ilişkilerinde eserle hayat arasında koymaz bağlar görüyor, bu duruma dikkati çekiyordu. Ona göre sanat hayatı kopya etmez, açıklar; özünde hayatın görüngülerini yansıtır, bu görüngüler hakkında da yargılar vardır.

Bu bakımdan Çernişevski'nin fikirleri Belinski ve Dobrulyubov'dan ileri bir aşamadaydı. Bir çok bakımdan Belinski'nin fikirlerine katılıyor, çoğu zaman da onu geliştirip aşıyordu. Geliştirdiği estetik anlayışın kusurlarına rağmen, şurasını kabul etmez kerekir ki Plehanov'un deyişiyle «fikri adeta karikatürleştiren» Pisarev'in «sanatın kayıtsız şartsız faydacılık» gütmesi tezinden daha ilericiydi Çernişevski'nin görüşleri.

Çernişevski'nin estetik anlayışını eleştiren Plehanov, «Çernişevski'nin tek hatâsı, insanların hayat hakkındaki fikirlerinin tarihte nasıl değişti-

ğini yeteri kadar anlamamış olmasıydı» der. Plehanov'a göre Çernişevski, yeni Alman estetikçilerinin diyalektik yönteminin özünü kavrayıp yetkinleştirirken, bu felsefenin soyut fikir ve metafizik unsurlarını da teorisini temel yapar.

Bugün diyebiliriz ki Çernişevski'nin etkisi altında kaldığı Feuerbach felsefesinin görüşlerindeki darlıklar genişletilip üzerinde geliştirilen tarihî sürecin bilimsel açıklaması sosyal hayatın kavranılmasında tek ölçüdür. Ama Çernişevski'nin estetik konusundaki kusurları onu inkâr etmeyi gerektirmez. Çünkü Çernişevski, çağı içinde, estetiğin meseleleri üzerine somut yorumlar getirmekle kalmıyor, sanat ve sosyal hayat ilişkilerine diyalektik bir yöntemle yaklaşıyor, fikirleri diyalektiğin çekirdeğini de taşıyordu.

TIBOR DERY

HIRS VE SEVİNÇ

Soğuk bir kış gecesiydi. Dolunay, bir fabrikanın bacasına tünemiş, Ferdinand Köprüsü'nün altından geçen demiryoluna bakan tek pencereli odayı yumuşak ışınlarıyla hafifçe aydınlatıyordu. Gecenin suskunluğunu, makas değiştirirken öksürüp tıksırarak hırıldayan, sonra kösnül bir ıslık sesiyle evin önünden salına salına geçen bir marşandizin gürültüsü bozuyordu. Marşandizin dumanı, pencerenin önünde ayışığında dolanıyordu.

Evi elini yorganın altından çıkardı, döşeğin üzerinde öyle dinelen külrengi pusa daldırdı, sonra birden ince, pırıl pırıl, gümüşrengi bir eldiven geçirdi eline; kaygısızca eline baktı, tırnakları ışıltılı beş minik aya benziyordu. Ayışığında seyretmek üzere bir bacağını yorgandan dışarıya çıkardı; ne ki, pencerenin önünde dolanan duman artık dağılmıştı, küçük bacağı Macaristan haritası gibi iki renkli göründü. Bir süre düşkırıklığı içinde, ufacık parmaklarını öfkeyle oynatarak bacağına baktı. Birden güldü, döşekten fırladı. Çabucak çoraplarını, ayakkabılarını giydi, paltosuna sarındı ve parmaklarının ucuna basarak usulca kapıya yöneldi.

Odada uyuyanlar altı kişiydi; boş gezen bir berber, bir gözü kör bir arabacıyla karısı, bir öğrenci, Polonyalı bir göçmen kadın ve bir ayakkabıcı ustası. Evi'nin ablası geceleri Büyük Cadde'de kar kürüyordu; sabahın altısına doğru elleri soğuktan kıpkırmızı, dişleri buz kesmiş, karnı iyice üşümüş bir halde gelir, tek bir söz söylemeden, cevabı olmayan canlı bir

soru işareti gibi döşeğin kıyısına kıvrılır kalırdı. Evi, odada uyuyan altı kişinin horultuları arasında, ablasının saçlarına yapışan pusları elleriyle temizler, kaşlarını kaplayan buzları hohlayarak eritirdi. Odadakilerin herbiri bir başka telden horlar, hele içlerinden biri çok güzel gayda sesi çıkarırdı.

Ay hâlâ yukarlardaydı. Masanın bacağından yere kalın bir gölge vuruyordu, yanından geçerken Evi dalgınlıkla bacağını kaldırdı. Sonra bu yaptığının ne kadar gülünç olduğunu farkedince, kulaklarına kadar çektiği paltosunun içinde kendi kendine gülümsedi. Karanlık gecede marşandizin çığlığı duyuldu, herbir köşesi dökülen pencere ansızın homurdanıp yakınmaya başladı.

Evi tam kapıyı aralamak üzereyken, «Nereye bakalım?» diye arkasından seslendi yaşlı ayakkabıcı. Evi geriye dönerek başını kaldırdı. Yaşlı adamın tam beline geliyordu başı. İstese, karnını dişleyebilirdi herifin.

«Ne susuyorsun ya'u dut yemiş bülbül gibi?»

Kız sesini çıkarmadı. Dudak bükmekle yetindi yalnız, kahveengi erkek ayakkabısının içinde yüzen ayağını pattadak yere vurmayı geçirdi aklından. Mavi masa, mavi döşek, gümüşsü ayışığı, hep susuyorlardı; bir bu moruktu homur homur söylenen.

«Nereye gidiyorsun bakalım?» diye bir kere daha sordu hırıltılı bir sesle.

Kız faltaşı gibi açtı gözlerini.

«Ben mi? Hiiç, sokağa çıkıyorum!»

«Demek, bebeğini de yanına alıyorsun?»

Küçük kız gözlerini indirdi; koltuğunun altından bebeğinin sarı saçları görünüyordu.

«Uğur getirsin diye,» dedi, sonra yaşlı adama arkasını dönerek odadan çıktı.

Merdivenlerden uçarcasına indi, kapıya koştu; işlerinden geceyarısı dönen iki garson vardı, kapıyı tam bu saatlarda çalarlardı. Bereket, her şey yolunda gidiyordu; on beş dakika kadar bekledikten sonra ilk gelen garsonun gölgesine sığınarak küçük bir kertenkele gibi sokağa süzüldü. Kapıcının ruhu bile duymamıştı.

Soğuk ansızın kulaklarını yaktı. Üşümesin diye koltuğunun altında vargücüyle sıktığı bebeğiyle gülerek koşmaya başladı. Demiryolunun üzerinde sokağı boydan boya aydınlatan bir fener asılıydı, ama köşeyi döner dönmez ayışığının ortasında buldu kendini. Bir yarısı kapkara, bir yarısı gümüşrengiydi ıssız sokağın; alabildiğine uzanan yolda tek bir canlı, bir sokak köpeği bile yoktu. Sokağın aydınlık yarısında dört katlı, yıkık bir yapı yükseliyordu. Kimbilir, belki de aslanlar yaşıyordu bu evde; oysa yıkılacak gibi duran kapının eşiğine uzanmış, aydınlık gecede yelesini tarayan bir as-

lan yoktu ortalıkta, anlaşılan soğukla başları hoş değildi bunların. Sokağın o yüzündeki bütün pencereler karanlıktı.

Daha da yavaş yürüyebilirdi, nasıl olsa Batı İstasyonu önünde bire çeyrek kala buluşacaklardı. Havanın kuru soğuğundan nerdeyse soluğu kesilecekti, kaldırım boyunca uzanan karla kaplı ağaçlar öfkeyle uğulduyorlardı. «Amma da iş haa,» diye mırıldandı küçük kız kendi kendine, «bütün kış kimbilir nasıl üşüyorlardır burada!» Tam o sırada, ağaçlardan birine yaslanmış, cıgarasını tüttüren bir adam kızın önünü kesti.

«Nereye gidiyorsun?»

Küçük kız ağırlığını bir ayağından öbürüne aktarırken çevresini kolaçan etti. Sokakta kendilerinden başka kimsecikler olmadığını, üstelik bir araba ya da tramvay sesi bile duyulmadığını farkedince uysal ve suçsuz muşçasına gülümsedi, gözlerini adamın gözlerine dikti. Şık bir palto giymişti adam, al ipekten bir atkı sarmıştı boynuna; küçük bir çocuğa kötülük edecek bir adama benzemiyordu.

«Niye cevap vermiyorsun?» dedi. «Nereye gidiyorsun gecenin bu saatında?»

«Cehennemin dibine!» diye içinden geçirdi küçük kız.

Ayın altında, gölgesi beyaz karların üzerine vuran küçük bir bulut geziniyordu.

«Yolunu mu kaybettin?» diye sordu adam. «Evini mi bulamıyorsun yoksa?»

Evi bir şey demedi, gözlerini kırpıştırdı yalnızca.

Adam cıgarasını yere atarak, «Niçin susuyorsun?» diye sordu. «Yoksa bir derdin falan mı var?»

Kız, suçsuz gülümseyişini sürdürerek sessizve başını salladı. «Bir daha sorarsa,» diye kurdu kafasında, «suratının ortasına tükürüvereceğim.» O sırada yan sokağın köşesinde iki adam belirdi, hızlı adımlarla onlara doğru geliyorlardı.

«Haydi bakayım, söyle nereye gittiğini,» diye üsteledi adam.

Kız karşı kardırımda camekânından ışık sizan bir dükkânı gösterdi başıyla.

«Nah, orayal» dedi çınlayan bir sesle; usulca döndü, ağır ağır yürümeye koyuldu. Yolun ortasına vardığında, sevinçli, afacan gözlerle arkasına baktı, adam gelmiyordu.

Camekân aydam, kahverengi ipek çoraplarla pırıl pırıl donatılmıştı;

köşedeki bir rafta dantel işlemeli, soluk mavi iç çamaşırları duruyor; dükkânın sahibi miydi, yoksa hırsız mıydı acaba? Burnunu cama dayadı, kaygısız hareketlerle çalışan adamı seyretmeye başladı. İnce siyah bir bıyığı, koyu güzel gözleri vardı adamın, bir kere olsun dönüp de camekâna bakmıyordu. Evi adamı uzun bir süre merakla seyretti ve ancak kutulardan birkaçını yerine koyduğunu gördüğü zaman rahatladı. Dükkânın içerlerinde kükreyen yalımlarla yanan küçük bir demir soba görünüyordu; sobanın o kesik çıtırtıları dışarıdan duyulmuyor, görülüyordu yalnız; ama Tuna'dan esen rüzgârın soğuğu arttıkça odunların çıtırtısıyla sobanın sıcaklığı da artıyordu sanki; duyular görevlerini değiştirmişlerdi. «Ne hoş soba!» diye düşündü kendi kendine yeniden yola koyulurken.

Evi'nin, Batı İstasyonu önünde saat tam bire çeyrek kala katıldığı küçük çete Budapeşte'nin dört ayrı mahallesinden kotarılmıştı. Bir tanesi Angyalföld'de oturuyordu, biri Zuglo'da, biri Ferencvaroş'ta, biri de «Şikago» denilen adı kötüye çıkmış bir mahallede. Hem aralarındaki tek kız, hem de en ufaklarıydı Evi. Ona selâm verme gereğini duymadılar bile.

Sağ kulağının arkasında iri bir etbeni bulunan Lajos Hikker, «Peki, bebeğini getirmenin ne alemi vardı?» diye sordu. Boyu Evi'den fazla uzun olmadığı için sorusu karşılıksız kaldı.

«Sağır mı ne?»

Küçük kız Totyo'ya yaklaştı.

«Evet, söyle bakalım, niçin getirdin bebeği?» diye soruyu tekrarladı Totyo.

«Uğur getiriyor,» diye karşılık verdi Evi.

Henüz kürenmemiş kalın bir kar tabakasıyla kaplı sokaktan, gölgeleri alanın ta karşı kıyısına kadar uzayan bir Macar-Rus devriyesi geçiyordu. Beşi de hemen duvara yaslandılar. Ferencvaroş'lu Feri Racz çenesini göğsüne dayamış hiç ses çıkarmıyor, Zuglo'lu Feri Racz öfkeyle dişlerini gıcırdatıyor, Totyo hafiften bir ıslık çalıyordu.

Devriye yan sokağın kalın, kurşunrengi gölgesinde kayboldığunda, «Ee, ne bekliyoruz hâlâ?» diye sordu oğlanlardan biri. Ayın ışığa boğduğu geniş alanda kimsecikler yoktu, ikide bir coşan rüzgâr karları öbek öbek havaya savuruyordu. Az ilerde, Büyük Cadde'nin oralarda, bir sokak lâmbasından küçükmavi yıldızlar saçılıyordu etrafa. Beş küçük kabadayının kulakları kirişteydi.

Zuglo'lu Racz, «Kimbilir, okyanus da tıpkı böyledir herhalde,» dedi soluğunu tutarak. Rüzgâr, dizlerine kadar inen, belinden kalın bir iple tutturulmuş askeri ceketine çarpıyordu. Kukulletesinin sivri ucu aşağı sarkmıştı. «Herhalde böyledir...»

«Kes lanı»

Totyo da yerinde duramaz olmuştu. Az önceki oğlan, «Artık gitsek iyi olacak,» diyerek yürümeye başladı. «Ağır ol!» diye homurdandı Totyo oğlanı dirseğiyle iteleyerek, «Tut kendini, kapıp koyverme öylel» Sıkılı yumruklarını pantolonunun delik ceplerine sokmuştu, dirsekleri dışarı çevrilmişti, gitti çetenin başına geçti; kırmızı beresinden alnına siyah bir perçem dökülmüştü. Küçük kalkık burnu, ham bir kiraz gibi pespembeydi. Kız, Totyo'nun sağında ve yarım adım gerisinde yürüyor, arkalarından, ayakları paçavralara sarılı öteki üç oğlan geliyordu.

Totyo, birkaç adım geriden gelen arkadaşlarına olan üstünlüğünü vurgulayan bir sesle, «Parolamız 'Hırs ve Sevinç',» dedi başını hafifçe arkaya çevirerek. «Bizi çevirecek olurlarsa siz hiç sesinizi çıkarmayın. Ben konuşacağım. Komarom'dan geliyor ve ağlamaktan kızarmış gözlerle bizi bekleyen, 11 Aggteleki Sokağı'ndaki teyzeme gidiyoruz.»

«Peki, ya senin dediklerine kulak asmaz da kodese tıkmaya kalkarlarsa... O zaman ne halt edeceğiz?» diye arkalarından seslendi Lajos Hikker.

«Daha sözümü bitirmedim,» diye kesip attı Totyo. «Çok sıkışırsak, bir işaret çakarım, beş ayrı yöne dağılırız. Yarım saat sonra gene aynı yerde toplanırız.»

Büyük Cadde'yi geride bıraktıktan sonra sokak lâmbaları yüzlerini aydınlatmaz oldu. Ay, ince bir ışıltıyla evlerin yalnızca üst katlarına vuruyor, daha aşağılarda karların ve zaman zaman yanıp sönen pencerelerin belirlediği derin bir uçurum karanlığı iki parçaya ayırıyordu. Kaldırımların üzerindeki pis kokulu çöplerin arasında dolanan kargalar gelip gelip kardan bembeyaz pencerelere konuyorlardı. Sokaklarda kuşkulu bir tekinsizlik kol geziyordu.

Yarım saat hiç konuşmadan yürüdüler, sonra Totyo birden durdu. Yumruklarını ceplerinden çıkararak, «İşte burası,» diye gösterdi. Çerçevesi paramparça, dar bir kiler penceresine bakıyordu. «Zuglo'lu Racz, sen karşı kaldırıma geç, erketeye yatl»

«Ben mi?» dedi oğlan yüzünde ağlamaklı bir ifadeyle.

«Ne« Daha şimdiden su koyuveriyorsun demek?»

«Yoksa ekiyor musunuz beni?» diye kekeledi çocukcağız; sivri kukuletesinin altında belli belirsiz görünen yüzü, ani bir öfke dalgasıyla, kıpkırmızı kesilmişti.

«Herkes içeri girinceye kadar beklersin,» diye hiç kızmadan devam etti Totyo. «Sonra, kepenklerden ışık sızdığını görürsen hemen bir işaret çakarsın, tamam mı?»

Zuglo'lu Racz yutkundu.

Sonra, «Ayağını denk al,» dedi kötü kötü bakarak. «Bana öyle kolay kolay madik atamazsın.»

Totyo Zuglo'lu Racz'ın üstüne yürüyerek paltosunun yakasından kavradı. Dar omuzlarını tıpkı boksörler gibi ağır ağır oynatarak, «Bana bak, lâf istemem,» dedi. «Bir tokat çakarım, burnunun üstünde eve kadar uçarsın!»

Penceredeki delikten çetenin en küçük üyesi Evi geçirildi ilk önce. Evi'nin ufacık poposu pencerenin ardındaki puslu karanlıkta kayboldu. Ama çok geçmeden elma yanaklarıyla yeniden pencerede göründü. Masmavi gözlerini örten kirpiklerini korkuyla kırpıştırıyordu.

«Kötü,» diye fısıldadı.

«N'oldu?»

«Fare var.»

«Tamam, haydi biz de girelim!» diye komut verdi Totyo. «Hikkeri»

«Dursana bel» diye bağırdı Evi. «Bebeğimi ver öncel»

Sonra kulağının arkasında etbeni olan oğlanı soktular pencereden, onun arkasından Ferencvaroş'lu Racz girdi, en son da şef içeri alındı. Yerden iki metre yükseklikte olan pencerenin pervazına tutunarak kilerin taşlığına bırakıverdiler gövdelerini. Bir süre farelere kulak verdiler, ama ortalığa yayılan kokuya bakılırsa bal gibi haklıydı Evi. Çıt çıkmıyordu. Evi'yle Totyo bir katran variline ya da bir krema çanağına dalarcasına sessizce süzüldüler karanlığa; öbür iki oğlansa aşağı atlarken nerdeyse türkü söyleyeceklerdi sevinçlerinden. Sonra kilerin merdivenlerini bir solukta tırmandılar, karşılarına çıkan tahta kapıyı hafifçe zorlayarak açtılar.

Üst kata çıktıklarında pastanenin ışıklarını yaktılar. Koyu ve sarı bir ışık ılık bir balrengiyle sarıverdi içeriyi. Cam tezgâhtaki gümüş tabaklarda peynirli çörekler dizilliydi; duvarlardaki raflarda içi şeker dolu kavanozlar duruyordu. Aşağıdan, hızla kilerin merdivenlerini tırmanan Zuzlo'lu Racz'ın ayak sesleri duyuldu. Totyo çetesini etrafına topladı.

«Dinleyin beni, bastıbacaklar,» dedi yumruklarını yeniden ceplerine sokarak, «Her şeyi enine boyuna düşündük. Durum açık. Daha hiçbirimiz on beş yaşını doldurmadık, onun için yakalasalar bize işlemez. Hem sonra hepimiz anasız babasız çocuklarız, bu da hafifletici bir sebeb. Nazar değmesin, Hikker'den başka hiç kimse enselenmedi içimizden. Yakayı ele verecek olursak, hep birden zırlamaya başlar, açlıktan mortoyu çekmek üzere olduğumuzu, başka çaremiz kalmadığını söyleriz. Tamam mı?»

«Eh öyleyse... 'Hırs ve Sevinç',» diye mırıldandı Totyo; yüzü sararmıştı.

Beş küçük müşteri yuvarlak mermer masaların başına çöktüler. Tam o sırada ışıklar sönüverdi; neyse ki Hikker kalın, parlak bir adak mumu bulmuştu bir yerlerden. Mumun titrek gölgeler saçan ışığında, duvarı çevreleyen kavanozlardan kıvılcımlar saçılıyor, kızıl mermer masalar bir yanıyor bir sönyor, uzun tezgâh, pürüzsüz ve ışıltılı yüzüyle ileri atılarak - tıpkı mutluluk gibi - çocuklarla kucaklaşıyordu.

Herkese kremalı çöreklerin yarı sıra on dokuzar parça şekerleme düştü. Ama Totyo kendi payına yirmi iki parça ayırdı. Yağma sırasında Ferencvaroş'lu Racz'ın kimseye çaktırmadan kaptığı bir çukulatalı çörek elbirliğiyle ağzından çıkartıldı. Ense köküne öyle bir yumruk yedi ki, yüzü gözü birbirine karıştı, kremalar hep ağzından fışkırdı. Bir şişe vermut, bütün masalara birer bardak hırs ve sevinç taşımıştı sanki. Totyo tam beşinci bardağı doldururken ansızın odanın dibindeki perdeli kapı açılıverdi; bacağında uzun beyaz donuyla, başında kırmızı ipek tülbendiyle ince uzun bir adam girdi içeriye. Hiç sesini çıkarmadan, uyur uyanık gözlerini kırpıştırarak Totyo'ya baktı, sonra diliyle dudaklarını ıslattı, şaşkınlıktan ağızları bir karış açık çete üyeleri üzerinde birer birer dolaştırdı bakışlarını. Sağ elinin işaret parmağını sallayarak, «Aman tanrım! Şu işe bakın hele!» diye mırıldandı; yüzünü hayret dolu bir ifade kaplamıştı. «Neymiş o içtiğiniz bakayım?»

Başını kaygıyla salladı, sarı kepçe kulaklarını öfkeyle dikti. «Ne! Cinzano haa!» diye hırladı, küçük sarhoşlara kızgın gözlerle bakarak. «Üstelik dükkândaki tek hakiki Cinzano...»

Sustu, titreyerek daha sıkı sarındı paltosuna.

Evi bebeğini göğsüne bastırdı. «Tanrım, sen yardım et bana,» diye düşündü kendi kendine, «ah, karnına tekmeyi geçirdiğim gibi bir bayıltabilsem şu herifi!» Yanındaki dört oğlandan hâlâ ses çıktığı yoktu. Örümcek bacaklı pastacı donuk mavi gözlerini Evi'nin üzerine dikti.

«Şuna bakın,» dedi, «bebeğini de getirmiş. İyi mi!» Gözlerine inanamamıştı; elinin tersiyle yanağını ovuşturdu. «Aklım almıyor ya'u, içeri nasıl girdiniz?» Yüzü öfkeden alı al moru mordu. «Ağzınız yok mu ulan sizin? Size soruyorum, ışıkları niye söndürdünüz? Elektrikler mi kesildi yoksa?»

«Rica ederim, heyecana kapılmayın,» dedi Totyo. «Biz elimizi bile sürmedik. Belki de sigorta atmıştır, kimbilir!»

«Yaa, demek sigorta atmıştır belki de,» diye dişlerini gıcırdattı uzun donlu pastacı. «Neyse, bırakın onu şimdi. Peki, ya mum bir yere değseydi de yangın çıksaydı, o zaman n'olacaktı? Dükkânın yanıp kül olacağı hiç aklınıza gelmedi mi, haa?»

«Yok, hiç merak etmeyin,» dedi Zuglo'lu Racz birden toparlanarak, «inanın çok dikkat ediyorduk yangın falan çıkmasın diye.»

O zaman pastacı dükkânda olup biteni sezinler gibi oldu. Uzun adımlarla mermer masaların yanına vardı, hafifçe eğilerek şaşkınlık içinde saymaya koyuldu.

«Demek hepsini yiyecektiniz bunların!» diye hayretle haykırdı. O sırada içeri dolan rüzgâr mumun alevini dalgalandırdı, dükkânın içi karanlığa gömüldü; kasanın çekmecelerinin beyazı görünüyordu yalnızca. «Üç... altı... sekiz...» diye saymaya devam ediyordu pastacı. «İnanılır gibi değil, tam yirmi tane!»

Pastacının saydığı çörekler Hikker'in önündekilerdi. «Sadece on dokuz,» diye karşı çıktı Hikker.

«Ne on dokuzu be,» diye gürledi adam, «ben yirmi saydım.»

«Sadece on dokuz,» diye üsteledi Hikker. «herbirimize on dokuzar parça düşmüştü. Lütfen, bir daha sayıverin.»

Domates sırığı öfkeleniverdi. «Bana mı dedin? Bir de yeniden sayayım, öyle mi?» diye bağırdı, sesi gülünç ölçüde incelmişti. «Ben ha! Bir daha sayacağım ha! Bir daha... Ee, bu kadar da fazla artık!» Böyle ansızın parlayınca nerdeyse tavana kadar uzamıştı adamın boyu, beş kabadayı ürkerek geri çekildiler. «Demek, yirmi değil, on dokuz? Pekâlâ, pekâlâ. Haydi, yürüyün polise bakalım, haydi hepiniz!»

«Acıyın bize, bağışlayın!» dedi Totyo.

«Kilerden mi girdiniz buraya?»

Evi, evet anlamında başını sallamaktan alakoyamadı kendini.

«Keriz!» diye dişlerinin arasından söylendi Hikker.

Pastacı kiler kapısına atıldı. «Kesin fısıldaşmayı! Allahın belâları!» diye homurdandı koşarken. «Tabii, tam düşündüğüm gibi işte! Başka nereden girecekler? Bir burası var. Omuzlayıp açmışlar kapıyı. Haydi, yürüyün bakalım karakola!»

Beşi de birbirlerine bakarak gizlice gülümsediler. Ferencvaroş'lu Racz Hikker'i dürtükledi, Zuglo'lu Racz derin derin içini çekti. Çocukların dördü de dikkat kesilmiş, Totyo'nun gözlerinin içine bakıyorlardı' Totyo çabucak göz kırptı Evi'ye.

«N'olursunuz, bağışlayın bizi efendim,» diye ağlamaklı bir sesle burnunu çekerek ileri atıldı Evi.

«Anlamadım?» dedi pastacı; afallamıştı.

«Yalvarırız, bağışlayın bizi,» diye tekrarladı Evi. «Üç gündür tek bir lokma komadık ağzımıza.»

«Hıh! Üç gündür bir lokma komamışlar ağızlarına!» diye homurdandı pastacı. «Tabii canım, ona ne şüphe!» Gözü Evi'nin öne doğru yalvarırcasına uzattığı bebeğe takıldı. «Kapının kilidini kırmışsınız... Dükkânımı ateşe vermişsiniz... Bu mumu nereden yürüttünüz peki?»

Totyo, Zuglo'lu Racz'ın gözlerini yaşartacak kadar hüzünlü bir sesle, «Birisi hediye etti,» diye karşılık verdi. «Elinizi ayağınızı öpeyim, bağışlayın bizi efendim, üç gündür açız! Gerçekten! Tam üç günden beri bir dün bir şeyler yedik, farelerin pislediği birkaç donmuş patates bulduk da...»

«Ben kustum zaten,» dedi Hikker.

«Ben de bir türlü yutamadım o mendebur patatesleri,» diye araya ka-

rıştı Racz'lardan biri.

«Benim de barsaklarım bozuldu,» dedi bir başkası.

Evi bir kez daha yalvarırcasına pastacının burnuna soktu bebeğini. «Lütfen, bu seferlik bağışlayın bizi,» diye hıçkırıklara boğuldu, küçük kalkık burnu ağlamaktan kıpkırmızı olmuştu. «Ha, bir de şey... lütfen bırakın da şu pastaları yiyelim!»

Nasıl oldu bilinmez, birden ışıklar yandı, içeri savrulan rüzgâr artık bir gereği kalmayan mumu söndürüverdi. Oda aydınlanır aydınlanmaz soğuyuverdi.

«Haydi canım sen de,» dedi pastacı kızgın bakışlarını şamdana dikerek. Sonra birden kiler kapısını öfkeyle açtı, «Haydi, kalkın bakalım!» diye gürledi. «Ben parayı sokaktan toplamıyorum.»

«N'olursunuz,» diye bağırdı Totyo, «izin verin de biraz çörek yiyelim.»

«Zaten hepsi bayat!» diye atıldı Ferencvaroş'lu Racz.

«Yarın sabah taş gibi olacaklar!»

«Tanrı bunu mutlaka ödüllendirir,» diye bağırdı Hikker.

«Üç gün oluyor, hiç bir şey yemedik,» diye sızlandı Zuglo'lu Racz; sonra da yırtık gömleğinin üstünden beline doladığı ipi çekiştirmeye başladı.

«Üstünüze bir şey alsanız ya,» dedi Totyo, «üşürsünüz falan da, hasta olursunuz sonra.»

Hikker'in gözlerinde bir parıltı yanıp söndü, «Ya, benim babam nezleden öldü,» diye kekelerken öyle bir atıldı ki pastacıya, az daha adamın karnına tosluyordu.

Evi üçüncü kez bebeğini uzattı.

«Merak etmeyin, pastaların parasını öderiz efendim,» dedi yanık bir sesle, yanaklarından iki iri gözyaşı süzüldü. «Hemen yarın getirir veririz parayı. Söz.»

«Ama hiç olmazsa ikişer pasta verin herbirimize!» diye haykırdı Ferencvaroş'lu.

«Ne! İki mi?» diye burun kıvırdı Hikker. «Bu bayat şeylerden de iki tane olur muymuş? Beş olsun!»

O sırada dükkânın önünden bir kamyon geçti; yüklü bir kamyon olsa gerek, kepengin ardındaki camlı kapı sarsılarak şıngırdadı.

Pastacı eğildi, omuzundan yakalayarak arkasını çevirdi Hikker'in. «Nedir o kulağının arkasındaki?» diye merakla sordu.

«O mu? Etbeni, efendim,» diye karşılık verdi Totyo.

Hikker alınmıştı. «Sen karışmasana 'lan,» diye gürledi. Yüzünü bir solgunluk kaplamıştı. Hikker'in arkasında duran Racz'lardan biri tedirgin edici bir sesle gülmeye başlayınca, öbürleri de bastılar çığlığı. Totyo gövdesini tepeden tırnağa saran heyecanını yatıştırmak için ıslık çalıyordu. Evi, ellerini beline dayamış, her an adamın üstüne atılacakmış gibi duruyordu.

«Bak sen ya'u, böylesini de hiç görmemiştim,» dedi pastacı, «haydi, göster kulağını, sana çukulatalı bir çörek vereyim.»

Ansızın öfkeye kapılarak baştan ayağa ürperen Hikker, «Bir çörek ha!» diye bağırdı. Elini cebine attı, küçük siyah bir tabanca çıkardı, sıktı kurşunu pastacıya. Uzun boylu adam kollarıyla havayı biçti, dizleri çözüldü, en dışta duran mermer masanın dibine yüzükoyun yıkıldı kaldı sonra.

Yarım saat sonra hepsi masaların başındaydılar artık, evin önünden bir kamyon daha geçti, camlı kapı bu kez daha da gürültüyle sarsıldı. Korkuya kapılan ve yüzü sapsarı kesilen Totyo başını kaldırarak sokaktan gelen seslere kulak verdi. Sonra kaygısızca omuzlarını silkti, yere bir tükürük attı; başı önünde, masaya uzandı. Üstünde altı kremalı çörek ve üç kekle birlikte tam yirmi iki çörek duran masanın önüne, cebine sokulu elleri ve kulağının arkasındaki etbeniyle Lajos Hikker dikilmişti.

Ansızın bir sessizlik kapladı odayı. Totyo başını kaldırdı; kırmızı beresinin altında alnı bembeyazdı. Hikker hiç kımıldamıyor, öyle dinelliyordu. Yüzleri, burunları birbirine değecekti nerdeyse; alınlarından boncuk boncuk ter damlaları iniyordu. Kabaca aydınlatılmış pastanede Evi'nin hızlı hızlı soluyuşundan başka tek bir ses duyulmuyordu.

«Evet!» diye homurdandı Hikker meydan okurcasına.

Totyo hasmının donuk bakışlarına karşı koymaya çalıştı, gözlerini gözlerine dikti, ama daha fazla srdüremedi bunu; saçları diken diken olmuş, karnı titremeye başlamıştı. Totyo'nun gözleri kahverengiydi, Hikker'in gözleriyse mavi. Hikker'in kulağındaki iri etbeni, arkasında duran altın çerçeveli aynada yansıyordu. Totyo gözlerini kırpıştırmaktan alakoyamadı kendini; hasmının mavi gözleri daha soğuk, daha acımasızdı. İster istemez, bakışını Hikker'in burnuna kaydırdı.

Sonra birden başını önüne eğdi, geri çekildi.

«Pekâlâ, öyle olsun,» dedi boğuk bir sesle, bir kere daha yere yükürdü. Artık, demin pastacının yere yığıldığı ankinden de beyazdı yüzü.

«Bereni ver!» dedi Hikker buyurgan bir sesle.

Totyo çıkarıp verdi veresini. «Tamam! Çekil şimdi!» dedi Hikker. Şeflik simgesi bereyi başına geçirdi, aynaya kaçamak bir bakış attı. Üzerindeki giysilere çekidüzen verdi, dükkânın duvarlarından birine gitti, mutlu bir ardıç kuşu gibi bir zafer ıslığı tutturarak tükürük hokkasına işedi. «Racz'lar!»

Racz'ların ikisi de ayağa fırladı.

«Zuglo'lu ışıkları söndürsün,» diye komut verdi Hikker. «Ferencvaroş'-

lu mumu yaksın, böylesi daha sağlam.» Işıklar söndürüldü, mum yakıldı, odanın altınsı pırıltılar saçan yarıkaranlığı kiler kapısının önünde boylu boyunca yatan ölüyü kuşattı. «Artık işimize koyulabiliriz. Parola neydi? Fazla bağırmadan söyleyin amal»

«Hırs ve sevinç!» diye hep birlikte fısıldadı küçük kabadayılar.

Evi arkadaşlarından çok geride kaldığını farkettiğinde yedinci pastadaydı. Ferencvaroş'lu Racz'ın masasında, kâğıt tabakların arasına fırlatılmış pembeli beyazlı külâhlardan başka bir şey kalmamıştı. Küçük kız bir kahkaha atıverdi. «Üf be! Yarın barsaklarımız amma da bozulacak haa!» diye söylenirken koca bir pastayı ağzına sokuverdi. Burnunun hemen altında ince beyaz bir bıyık meydana getiren kremalar çenesinden akıyordu. Pembe dilini çıkarıp çenesine sıvışan kremaları yalarken bir kere daha güldü. Hikker'in yüzüyse baştan başa sarı kremaya bulanmıştı, alnına kadar yayılmıştı kremalar; burnu çukulataya batmış, kopkoyu bir renk almıştı. Zuglo'lu Racz, gözlerini yummuş, sona ayırdığı iki karamelalı keki, üç kremalı pastayı ve dört de cevizli keki, sol kolunu siper ederek hızlı hızlı atıştırıyordu. Totyo, arkasını dönmüş, oturuyordu.

«Neden bozulacakmış barsaklarımız?» diye sordu Hikker. «Daha yüz tane yiyebilirim bunlardan.»

«Boşan da semerini ye.» dedi küçük kız. «Bu kadarı aslanın bile midesini berbat eder.»

Ferencvaroş'lu Racz ağzındakllerii yutmaya çalışırken, «Hangi aslanın?» diye sordu; sırtını iskemlenin arkalığına dayayarak uzun uzun gerindi. Yalnızca iki küçük pembe külâh kalmıştı önünde; birinin üzeri kabarcıklarla kaplıydı, ötekininse ucu koymuştu.

«Hangisi olacak canım, Vag Sokağı'nda oturanı tabii,» diye karşılık verdi Evi. «Bileceksin ya'u, hani şu koca yıkık evde oturuyor, anlatmıştım ya sanal»

«Sen ne diyorsun be,» diye homurdandı Ferencvaroş'lu, «bir aslan Budapeşte'de oturamazl»

«Kimbilir, belki de Transilvanya'dan göç etmiştir,» diye lâfa karıştı Zuglo'lu.

«Hem de bir değil, üç tane,» diye bağırıd Evi. «Başka nereden olacak, elbette Transilvanya'dan gelmişlerdir. Geceleyin, sokaklarda kimselerin olmadığı saatlerde, dışarıya çıkıyor, sokak kapısının önüne uzanıyor ve yelelerini tarıyorlar.»

Bu son sözlerin üzerine Hikker de tıkınmayı bıraktı; gözleri pırıl pırıldı.

«Gidip kendi gözlerimle göreceğim,» dedi. «Gerçekten oradaysalar, öldüreceğim hepsini.»

«Tek başına mı?» diye hayretle sordu Evi.

«İsterseniz bana katılabilirsiniz, hanginiz isterse,» dedi Hikker. «Ama

gene de fazla ısrar etmek istemem. Aslan avının oldukça tehlikeli bir iş olduğunu duymuştum. Hayvanat Bahçesi'nde çalışan bir adam anlatmıştı. Sağ kolunu aslana kaptırmış.»

«Bana bak Hikker, kremalı pastaları seviyor musun?» diye sordu Evi.

«Yeni şef gözlerini kıstı, ne demek istediğini anlamak istercesine, bakışlarını kızın üzerine dikti.

«Kimbilir, seviyorumdur belki de,» dedi.

«Dinle bak, sana bir kremalı pasta, bir de şu pembelerden vereyim, sen de bana şu krem şantiyelilerden ver.»

Hikker ağır ağır başını salladı.

«I ıh, çok az,» dedi, «idare etmez!»

«Peki, iki kremalı pasta olsun,» dedi küçük kız; suçsuz mavi gözlerini şefin yüzüne dikti, yaltaklanırcasına gülümsedi. Ama Hikker öyle bir burun kıvırdı ki, bir tek krem şantiyeli pastaya karşılık en azından beş pasta isteyeceği açıkça anlaşıldı. Evi'nin tepesi atmıştı. «Sen de hiçbir şeye razı olmuyorsun,» diye tersledi Hikker'i, sonra bardağını kaptı, son kalan vermutu da yuvarlayıverdi.

Ferençvaroş'lu Racz önündekileri bitirdikten sonra, kalktı mutfağa seyirtti. Birkaç dakika sonra koltuğunun altında koca bir kâğıt torbayla geri döndü. Ferencvaroş'luyu görünce Hikker bile yerinden sıçradı.

«Mutfaktaki dolapta hiç yoksa beş tane var bu torbalardan,» diye tekmil verdi Ferencvaroş'lu. «Ceviz, şeker, yumurta, kuru üzüm, ne istersen! Ha, bir de herifin yattığı sedirin başucunda on forint'lik bir banknotla gümüş bir cep saati buldum.»

Mutfağa gitmek için ölünün yanından geçmek zorundaydılar; Hikker, pastacının kan lekeleriyle kaplı yüzünün gazetelerle örtülmesini emretti. O sırada mumun tükenmek üzere olduğu anlaşıldı, ister istemez ışıkları yaktılar. Beyaz bir hekim elini andıran güçlü elektrik ışığı, dalıp gittikleri düşlerden çekip alıverdi çocukları; oda ansızın korku yüklü bir havaya büründü.

Zuglo'lu Racz korkudan hafifçe sendeledi. «Arkadaşlar, kırmanın zamanıdır artık,» dedi titrek bir sesle; daha önce gevşettiği ipi, pantolonundan dışarı çıkmış gömleğinin üstünde bir kere daha sıktı.

Öteki Racz da sararmıştı. «Niçin?»

«Bana öyle geliyor ki,» dedi Totyo, «az önce geçen arabada bir baskın ekibi vardı.»

«Ee, n'olacak, ne var bunda?» diye fısıldadı Ferencvaroş'lu. «Araba geçeli bir saat oluyor.»

Zuglo'lu Racz yerinden kıpırdayamaz olmuştu; heyecandan elleri kaşınıyor, dizlerinin bağı çözülüyordu korkudan. «Odanın içinde bir ölü varken yemek yiyemezsin,» dedi alçak sesle.

Bütün gözler Hikker'e çevrildi; Hikker, koltuğunun altında bir rom şişesi, ölünün başında durmuş avuç avuç kuru üzüm dolduruyordu ağzına. «Kim demiş onu!» diye söylendi aşağılayıcı bir bakışla. «Kuşatma sırasında üç gün böyle bir ölüyle yan yana yattım.»

«Offi» Evi bayılmak üzereydi.

«Kimdi yanında yattığın ölü?» diye sordu Ferencvaroş'lu.

«Babam!» dedi Hikker. «Gömememiştik. Annem bir türlü razı olmamıştı gömmemize.»

«Benim babam da kuşatmada öldürülmüştü,» dedi Evi. «Ama ben o sırada evde yoktum.»

Mutfağın raflarından birinde duran beyaz bir porselen kavanozun içine yarım şişe rom, bir torba dolu da toz şeker, ceviz ve kuru üzüm boşalttılar; sonra Ferencvaroş'lu Racz'ın lâfına uyarak yirmi tane de yumurta sarısı kattılar bütün bunlara. Mutfakta hiç iskemle yoktu, kavanozu yere koydular, sonra ellerine birer dondurma kaşığı alıp bağdaş kurdular kavanozun çevresine.

Kaşığı kavanoza ilk daldıran Hikker oldu. «Hiç de fena değil,» dedi güven verici bir anlatımla. «Bana kalırsa, bir tutam da tarçın atsaydık bayağı iyi olacaktı.»

«Biraz da reçel,» diye tamamladı Zuglo'lu.

«Öff, kesin be!» dedi Evi. «Bunun içine reçel koymak da nereden çıktı? Zaten katran gibi bir şey olmuş!»

Üç kaşık aldıktan sonra Evi'nin gövdesini bir bitkinlik kapladı, gözleri kapanmaya başladı, elleri kaskatı kesildi. Usulca Hikker'e yanaştı, başını oğlanın omuzuna dayadı. Ötekiler hâlâ yalanıp duruyorlardı, ama onların yüzünde de umutsuz bir anlatım belirmişti. Karşı duvarda bir örümcek yürüyordu. Birden küçük kız ağlamaya başladı.

Totyo, «Ne o, neyin var?» diye sordu kıza.

Ama kızın ağlaması kesilmedi.

«Bir şey mi oldu?» diye kekeledi Hikker, «Niye ağlamaya başladın öyle?»

«Hiiç, ne zaman bir örümcek görsem ağlarım,» diye cevap verdi küçük kız hıçkırarak. Sonra incecik kollarını Hikker'in boynuna dolayıverdi. «Ay, n'olursun, düşür onu duvardan!» diye yalvardı. «İşimiiz bitirip buradan çıkınca ben nereye gideceğim peki?»

«Nereye mi?» dedi Hikker şaşkınlıkla. «Ne demek nereye? Ablanın yanına tabii.»

«Gündüzleri o yatar yatakta,» dedi Evi, gözyaşlarını dilinin ucuyla silmeye çalışırken. «Saçlarındaki buzları hohlayıp eritinceye kadar yatmama izin verir, sonra da atar aşağı. Beni yanına alır mısın?»

Ağzı bir karış açılarak, «Ben mi?» diye sordu şef. «Benim kendime yerim yok ki!»

Ferencvaroş'lu Racz kıs kıs gülmeye başladı. Bir baykuşun ötüşü kadar sinir bozucu bir gülüşü vardı. «Haydi, gelin bir kahveye gidelim,» diye bağırdı. «Hani şu bando mızıkalı yerler var ya, iyi uyku çekiliyor oralarda. Haydi yürüyün bakalım, bugün bendensiniz.»

Evi yaşlı gözlerle oğlanın yüzüne baktı.

«Parayı nereden buldun peki?» diye sordu Totyo, dişleri takırdıyordu. Ferencvaroş'lu hakiki, yeşil bir on forint'lik banknot çıkardı cebinden. Tükürüp ıslattı ve alnına yapıştırdı. Durduğu yerde iki yana sallanarak, «Bu kadar parayla çingenelere bahşiş bile veririz,» dedi güven dolu bir sesle. Yerinden doğruldu. Ferencvaroş'lunun bacaklarına yaslanan Zuglo'lu Racz da ayağa fırladı. Sonra Totyo kalktı. Yerden en son kalkanlar Hanımefendi'yle Şef oldu.

Aşağıda, hafif bir günışığı sızıyordu kilere, mumu hiç yakmadan yolu buldular. Totyo çetenin en uzun üyesi olduğu için ötekiler onun omuzuna basarak kiler penceresine tırmandılar; koyu ışıklarıyla gecenin artık elini eteğini çektiği karla kaplı sokağa çıktılar. Evi yerden biraz kar aldı, bebeğinin yanaklarını temizledi.

Beklenmedik bir kar atıştırmaya başlamıştı. Çete Büyük Cadde yönünde yola koyulduğunda, «Bana öyle geliyor ki,» dedi Evi Ferencvaroş'lu Racz'a dönerek, «sen rahat yatağında ölmeyeecksin. İndir o parayı alnından!»

«Canın isterse,» diye karşılık verdi Ferencvaroş'lu, «beğenmiyorsan git sevgili aslanlarınla yat!»

1946 **Çeviren : ALİ DURU**